

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта

012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

*«Виховання у дітей старшого дошкільного віку емоційної культури в
ігровій діяльності»*

студентки Гончаренко Катерини Григорівни

Науковий керівник:

док психол. н., проф. Кононко О. Л.

Рецензенти:

канд. пед. наук, доцент Аніщук А. М.

канд. психол. наук, доцент Тимошенко О. А.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

Ніжин 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ	10
1.1. Характеристика емоційної культури як складової особистісного розвитку.....	10
1.2. Особливості розвитку емоцій упродовж дошкільного	21
дитинства.....	21
1.3. Ігрова діяльність як засіб виховання емоційної культури дітей старшого дошкільного віку	30
ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ	38
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	39
2.1. Програма та методика констатувального етапу дослідження	39
2.2. Характеристика рівнів емоційної культури у.....	45
дошкільників.	45
2.3. Аналіз впливу на емоційну сферу дошкільників особливостей сімейного й суспільного виховання.....	53
ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ	60
РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ І МЕТОДИ ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА ОЦІНКА ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ.....	61
3.1. Обґрунтування педагогічних умов оптимізації виховного процесу	61
3.2. Методика формувального експерименту.....	66
3.3. Оцінка ефективності системи виховання	74
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	84
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТКИ	97

Анотація. Тема магістерської роботи «*Розвиток емоційної культури у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності*» досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати вивчення представлені у трьох розділах роботи. На теоретичному рівні обґрунтована проблема формування у дошкільників емоційної культури, зокрема: проаналізовано стан вивчення проблеми розвитку емоційної культури у дошкільників у психолого-педагогічних дослідженнях; здійснено огляд та відповідну аналітичну роботу над джерельною базою з вивчення проблеми розвитку емоційної культури у дітей п'яти – семи років.

Для розв'язання емпіричних завдань дослідження, розроблена програма й методика констатувального, формувального й контрольного етапів педагогічного експерименту. Розроблені критерії, показники та рівні сформованості розвитку емоційної культури засобами гри на основі виділених та обґрунтованих педагогічних умов.

Ключові слова: емоція, гра, дошкільник, емоційна сфера, емоційна культура, розвиток емоційної культури.

Annotation. The theme of the master's work "Development of emotional culture in senior preschool children in play an activity" was investigated on the theoretical and empirical levels. The results of the research study are presented in three sections of the work. Theoretically was justified the problem of the formation of children's emotional culture, in particular, the state of the research about the problem of preschool children's emotional culture development was analyzed of psychological and pedagogical studies; the review and relevant analytical work on the key base about the research of the problem of the in five to seven years old children's emotional culture development

To solve the empirical tasks of the research, the program and methodology of the ascertaining, forming and controlling steps of the pedagogical experiment were developed. The criteria, indicators and levels of formation of the development

formation of emotional culture by means by the game means based on the identified and justified pedagogical conditions were elaborated.

Key words: emotion, game, preschooler, emotional sphere, emotional culture, development of emotional culture.

ВСТУП

Актуальність проблеми. У Базовому компоненті дошкільної освіти України як нормативному документі підкреслюється, що розвиток емоційного досвіду дитини є важливою складовою її особистісного становлення. Вивчення особливостей та закономірностей емоційного світосприймання дитини дошкільного віку, розвитку її емоційної сприйнятливості як моральної якості, емоційної культури як показника повноцінного зростання особистості є однією з актуальних проблем дошкільної педагогіки. Виховання емоційної культури дитини як важливої складової її соціальної компетентності привертає до себе увагу педагогів та психологів. Емоційна культура як вихованість емоцій засвідчується здатністю дитини дошкільного віку сприймати, адекватно реагувати, контролювати й регулювати свої емоційні стани; її емоційною чутливістю та відповідальністю за свої переживання перед собою та іншими людьми.

Наукове підґрунтя для розробки проблеми виховання у старшому дошкільному віці емоційної культури становлять: фундаментальні положення про емоції як особистісний феномен (Г. Бреслав, В. Вілюнас, Б. Додонов, Г. Ізард, П. Симонов, Я. Рейковський); особливості розвитку особистості в дошкільному дитинстві (В. Зеньковський, В. Мухіна, Д. Ельконін, Л. Венгер, О. Кононко, С. Рубінштейн, Є. Суботський); ідеї провідних фахівців щодо емоційного розвитку дитини дошкільного віку (А. Кошелєва, О. Запорожець, Я. Неверович); теоретико-методичні підходи до формування культури почуттів (В. Поплужний, О. Лук, П. Якобсон, Т. Антоненко,); узагальнення науковців щодо формування емоційної культури дошкільників (Л. Груша, Л. Кондрашова, Л. Разнатовська, Л. Сбітнєва, Л. Соколова, Л. Стрєєлкова, Н. Ульянова, О. Турська, П. Єлісеєва, Р. Калініна,); ідеї про гуманістичне виховання дітей дошкільного віку (А. Пархоменко, І. Дичківська, І. Корякіна, Н. Гордій, Н. Черепаня, Т. Поніманська,).

Сучасні тенденції розвитку теорії і методики дошкільної освіти свідчать, що розвиток емоційної культури як здатності дитини до співчуття і

співпереживання іншим людям, до розуміння їхніх станів, є одним з найважливіших компонентів етичного розвитку дітей. У зв'язку з цим проблема формування емоційної культури вимагає особливої уваги по відношенню до дітей старшого дошкільного віку, оскільки саме в цей віковий період дитина активно вирішує завдання взаємодії з навколишнім світом, інтенсивно оволодіває досвідом спілкування з однолітками та дорослими.

Незаперечним є факт, що найбільш сприятливий період для розвитку емоційної сфери дитини -це дошкільний вік. Проте в сучасній дошкільній освіті тривалий час перевага надавалася раціонально-логічній стороні пізнання над чуттєво-емоційною. Як справедливо зазначали Л. Виготський і О. Запорожець, лише узгоджене функціонування емоційної та інтелектуальної сфер в тісній єдності може забезпечити успішність будь-яких форм діяльності особистості. Розумовий розвиток тісно пов'язаний з емоційною сферою дитини, світом її почуттів та переживань.

Важливу роль у розробці проблеми особистісного становлення та емоційного розвитку дошкільника відіграють праці відомих вітчизняних дитячих психологів та педагогів: О. Л. Кононко (психологічні основи особистісного становлення дошкільника), О. І. Кульчицької (формування моральних почуттів), С. Є. Кулачківської (емоційні взаємини дитини з дорослими), Т. І. Поніманської (гуманістичне виховання дітей дошкільного віку в контексті інноваційної педагогічної діяльності), Ю. О. Приходько (ціннісне ставлення дошкільників до однолітків), С. П. Тищенко (розвиток внутрішнього світу дитини). Дослідження доводять, що саме в старшому дошкільному віці закладаються основи емоційно-етичної культури особистості, в якій емоційна культура займає провідне місце.

Стан існуючої педагогічної практики дошкільних навчальних закладів свідчить про відсутність системної роботи з виховання емоційної культури або характеризується епізодичністю, невиразністю її вирішення. Такий підхід до означеної проблеми пояснюється зміщенням акцентів з емоційно-почуттєвих на інтелектуальні аспекти діяльності, що не збігається з

усталеними поглядами вчених про домінування в дошкільному дитинстві саме емоційно-почуттєвого компоненту особистісного зростання.

У зв'язку з цим закономірним є прагнення проаналізувати поняття «емоційна культура», розглянути ефективні педагогічні умови та методи, які сприятимуть розвитку емоційної культури дітей старшого дошкільного віку у процесі ігрової діяльності; дослідити формування емоційної культури дитини старшого дошкільного віку як психолого-педагогічну проблему; визначити вплив культури на емоційну сферу дитини; розкрити особливості формування емоційної культури дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності.

У сучасній дошкільній психології та педагогіці проблема емоційного розвитку дітей по праву визнана однією із пріоритетних. Насамперед це пов'язано з багатозначністю розуміння терміну «емоційний розвиток» у різних теоретичних підходах і окремих концепціях. Інтегруючи положення досліджень емоційної сфери дитини, ми розуміємо емоційний розвиток як комплексний закономірний процес ускладнення та збагачення емоційної сфери у контексті загальної соціалізації дитини. Саме в дошкільному віці буття дитини організовується таким чином, щоб запобігти проявам інертності, байдужості, емоційної глухоти, щоб активність дитини проявлялася через розвиток емоційного життя.

Водночас слід визнати дефіцит вітчизняних праць з проблеми виховання емоційної культури взагалі, на етапі дошкільного дитинства зокрема. Недостатня розробленість досліджуваної проблеми та необхідність подолання суперечності між потребою педагогічної практики в ефективній технології виховання у дошкільників емоційної культури в ігровій діяльності та її відсутністю в дошкільній педагогіці зумовили вибір теми магістерської роботи: ***«Виховання у дітей старшого дошкільного віку емоційної культури в ігровій діяльності»***

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов та методів виховання у дітей старшого дошкільного віку емоційної культури в ігровій діяльності.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури уточнити зміст і структуру поняття «емоційна культура дошкільника».
2. Визначити критерії, показники та рівні вихованості у досліджуваних п'ятого-шостого років життя емоційної культури.
3. З'ясувати особливості виховання емоційної культури в сім'ї та дошкільному закладі.
4. Розробити педагогічні умови та методи ефективного виховання у дошкільників емоційної культури в ігровій діяльності.
5. Оцінити ефективність виховної роботи, спрямованої на розвиток емоційної культури дошкільників.

Об'єкт дослідження - процес виховання у старших дошкільників емоційної культури у ігровій діяльності.

Предмет дослідження- педагогічні умови та методи виховання у дітей 5-7 років емоційної культури в ігровій діяльності у дошкільному закладі та сім'ї.

Для вирішення поставлених у дослідженні завдань дослідження використано методи:

- *теоретичні:* вивчення наукових джерел з філософії, психології, педагогіки з метою уточнення ключових понять, розроблення критеріїв і показників досліджуваного явища; аналіз, порівняння та узагальнення емпіричних даних з метою визначення та обґрунтування педагогічних умов та методів виховання у дітей старшого дошкільного віку емоційної культури в ігровій діяльності.

- *емпіричні:* діагностичні (спостереження, бесіди, анкетування); педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний);

- *статистичні*: методи статистичного аналізу для інтерпретації та узагальнення отриманих даних.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

1.1. Характеристика емоційної культури як складової особистісного розвитку

Доволі часто сучасне суспільство ставить високі вимоги до розвитку особистості загалом, особливо до її емоційної сприйнятливості, чуйності та культури поведінки. Особистісний розвиток розпочинається у дошкільному дитинстві, коли дитина найбільш відкрита й інтенсивно розвиває свою емоційну сферу.

Власне кажучи, розвиток емоційної сфери як важливої складової гармонійного та цілісного розвитку особистості, вивчення винятковостей та закономірностей емоційного поля дітей дошкільного віку, все це показує зацікавленість науковців з цього питання. На їх думку, при дослідженні динаміки розвитку у 5-7-річних малюків процес співчування та співуболівання іншим людям, усвідомлення їх умов та їхня оптимізація є вартісними складовими росту їх емоційної культури. Про це глаголять аналіз наукових джерел.

На сьогоднішній день питання вивчення емоційної культури говорить про належність її до широкого кола обговорюваних питань, які ґрунтуються на вивченні емоцій, їх сфери та розвитку особистості. У науковій літературі висвітлюються результати опорних педагогічних та психологічних робіт, що стосуються закономірностей становлення та росту сфери емоцій (Г. Бреслав, О. Запорожець, А. Ольшаннікова, та ін.), емоційного інтелекту (Д. Гоулмен, Дж. Мейер, П., Селовей Р. та ін.).

Їхня робота торкалася проблеми інтелектуального та емоційного зростання: Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонт'єв, В. Мясищев, С. Рубінштейн, О. Тихомиров та ін. Відомі психологи також вказували на тісний зв'язок між мисленням, інтелектом та емоційними процесами В. Вілюнас, Б. Додонов, Я. Рейковський. Знамениті вчені та педагоги приділяли особливу увагу вихованню емоційної сфери, це І. Герbart, Я. Коменський,

Дж. Локк, Г. Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський, В. Сухомлинський та інші.

Далі дослідження емоційної сфери особистості активно було проведено наприкінці минулого століття. Спадщина А. Бодальова, Б. Додонова, В. Лабунської, В. Л. Зливкова, В. Мясищева, К. Роджерса, Л. Фестінгера, О. Винославської, О. Бреусенко-Кузнєцова, Я. Рейковського зробили великий вклад у розвиток емоційної культури. І це сприяло швидкому збільшенню кількості наукових видань, які впливали на вивчення таких наукових феноменів, як-от: культура почуттів, культура емоцій, емоційна компетентність, емоційний інтелект.

Наступна ситуація полягає в тому, що емоційна культура особистості на сьогодні є однією з найбільш суперечливих у психологічній науці та практиці. Сам термін в даний час не є досить однозначним, доказом цього є аналіз літератури з проблеми дослідження. У наявних на сьогоднішній день роботах цьому феномену не приділяється належної уваги, в результаті чого ми дізнаємося про нього в основному з позицій вікової та педагогічної психології, наприклад в колі питань про розвиток емоційної культури дошкільників.

Одним з перших, визначення емоційної культури особистості дав П.М. Якобсон. На його думку, емоційна культура - це сукупність явищ, які демонструють розвиток та прогресування цих якостей емоційного життя і відбуваються обмежено в більш ранньому віці [85].

На думку О.А. Сергєєвої, явище, яке ми досліджуємо розглядається як цілісне прогресуюче виникнення особистості. Воно має власну побудову, представлену знаннями про розвиток емоцій, уміннями і варіантами аналізу емоцій, а також керування ними, спрямованість на адекватне реагування. І це утворення слугує описанню емоцій людини, її емоційної доступності, емоційної емпатії і надання емоційної допомоги оточуючим [72, с. 53-55.].

Тому поняття емоційної культури можна розглядати у двох сенсах:

1) в широкому, як особлива сфера діяльності, яка впливає на розвиток особистості в цілому і регулюється загальновизнаними нормами емоційного вираження;

2) у вузькому, як оцінка диференціації емоційних ситуацій і, на цій основі, емоційну саморегуляцію в діяльності та спілкуванні, як здатність суб'єкта реалізувати емоції себе та інших.

Як складна система формування особистості, емоційна культура містить три взаємопов'язані компоненти:

1) когнітивний, або інтелектуальний - це система пізнавальних процесів, яка забезпечує орієнтацію людини в емоційному світі інших та себе, а також психологічні знання про світ емоцій;

2) поведінковий, або практичний компонент, який включає навички та вміння людини справлятися з емоційним світом інших людей і себе;

3) ціннісно-смысловий - Система позитивних людських стосунків із власними емоціями та чужими емоціями як невід'ємна частина особистості [24,с. 4-16].

До основних показників сформованості емоційної культури провідними фахівцями віднесено :

- когнітивна диференціація емоційної сфери;
- розвинений емоційний інтелект;
- визнання цінності емоційних переживань;
- загальний позитивний емоційний фон (настрій) з достатньою гнучкістю емоційних реакцій;
- переважання позитивних копінг-стратегій;
- стресостійкість та фрустраційна толерантність;
- мінімізація механізмів внутрішньопсихічного захисту;
- розвинена емпатія, а також здатність «відбудовуватися» від емоційних переживань оточуючих;
- різноманітність засобів емоційної саморегуляції і впливу на емоції оточуючих;

- цілеспрямоване використання емоцій в діяльності та спілкуванні.

Розвиток цих своєрідностей забезпечує дитині успішну соціалізацію та регулювання як матеріальної, так і соціальної діяльності, зменшення внутрішньопсихічних та міжособистісних конфліктів та цілеспрямоване використання емоційного поля в діяльності. Згідно відомостей В. Запорожця, А. Кошелевої, В. Симонова, розвиток почуттів та емоцій є важливою умовою розвитку особистості дитини.

Власне кажучи, особлива роль у повноцінному розвитку особистості дітей передшкільного віку належить емоціям, які превалюють в інших сферах життя дитини в цей період. (А. Кошелева, А. Матюшкіна, О. Запорожець, О. Кононко, О. Люблінська, Т. Пироженко, Я. Неверович, та інші). Проблеми формування особистості та емоційного розвитку малят займають переважаюче місце в наукових дослідженнях педагогів та психологів: О. Кононко (психологічні запоруки становлення особистості дошкільника), С. Кулачківської (емоційні зв'язки дитини з дорослими), Ю. Приходько (ціннісне ставлення дошкільників до однолітків), Результати досліджень мають підстави говорити наступне: саме передшкільний вік найбільш резонний для розвитку емоційної культури.

Першим виникненням емоційного розвитку вважається «комплекс пожвавлення» (Н. Фігуріна, Н. Щелованова, О. Запорожець, П. Денисова та ін.), який описує виникнення в малюка позитивної емоційної реакції на маму, тата чи іншого близького дорослого. Ця емоція, як зазначає О. Запорожець, є зачатком усіх почуттів та емоцій, які формуються у процесі росту дитини [31].

Упродовж дитинства відбувається консеквентна зміна сенсу емоцій (об'єкти, які раніше викликали інтерес, перестають захоплювати дитину, на їхнє місце приходять нові об'єкти та дії, які привертають до себе увагу маляти; емоційний світ дошкільника стає багатограннішим) та їх ускладнення (від базових – радості, гніву страху тощо, до захоплення, подиву, ревності, смутку) [85]. Також зміни спостерігаються і в зовнішніх

проявах: дівчатка та хлопчики виражають емоції через посмішку, погляд, інтонацію, позу, жести, а до кінця передшкільного віку дитина вміє визначати та описувати свій емоційний стан вербалізуючи його [69]. Сприймання для малечі – основа пізнання й орієнтації в навколишньому світі, вимога розвитку особистісних характеристик, так як дитина вразлива до нього.

Карабаєва думає, що про емоційну чутливість дошкільника свідчать такі особливості: рухливість емоцій, легкий перехід від однієї емоції до іншої, від одного емоційного стану до іншого; швидке реагування на зміни ситуації, обставин, партнерів; високий рівень пристосованості до нових умов [35]. Розвиток емоційної сфери дошкільника безпосередньо залежить від змін, які відбуваються у характері керівної діяльності дитини, пов'язаної з формуванням інтересів та мотивів поведінки, а також від впливу соціального середовища та ускладненням їх стосунків з навколишнім світом [85].

Згідно визначень провідних експертів, емоційна компетентність є невід'ємною рисою особистості, сукупністю знань, умінь, навичок та основних якостей, які дозволяють приймати адекватні рішення та впливати на інтелектуальну обробку зовнішньої та внутрішньої емоційної інформації, що забезпечується емоційним інтелектом. Те, що надихає нас на добро, має сенс для нашого існування - щоденна внутрішня душевна робота [46].

Емоційна культура особистості - досить складна категорія, яка залишається недостатньо визначеною. Проте численними дослідженнями засвідчується необхідність вдосконалення культури емоцій для успішного функціонування особистості в сучасному суспільстві. Це підтверджує доцільність подальшого всебічного дослідження даного психологічного феномену.

Як зазначає Єр'оміна Т., емоційна культура, так би мовити, - область діяльності, регульована загальноновизнаними нормами вираження емоцій, яка впливає на розвиток особистості. Високий рівень емоційної культури забезпечується цілісним формуванням таких компонентів: соціокультурний,

поведінковий, власне емоційний, мотиваційний, етико-моральний, які знаходять вираз у наступних характеристиках:

- опорі на власні моральні принципи при виборі емоцій;
- підходящість емоцій вимогам, що пред'являються по відношенню до себе;
- відповідності емоційного реагування віковим особливостям;
- адекватності емоційної реакції соціокультурним нормам;
- усвідомленості емоційного рефлексу.

До вашої уваги, як зазначає Лазуренко О., досліджуване явище включає емоційну компетентність і емоційну грамотність. Автор має на увазі цілеспрямоване підвищення емоційної компетентності, коли говорить про емоційну грамотність, а щодо емоційної компетентності, то це володіння знаннями, уміннями, навичками, системою цінностей, особистісну та інтелектуальну готовність, можливість справитися із завданнями. Отже, вона включає всі сторони діяльності: і знаннєву, і операційно-технологічну, і мотиваційну.

Позицію дошкільника характеризують такі прояви:

- емоційна реакція, яка виникає або мимоволі, або з волі учня,
- емоційний відгук, під яким розуміється викликана бажана емоційна реакція на будь-які факти, події, колективні справи і який представляє собою короткочасну реакцію на будь-яку діяльність або інформацію,
- емоційний настрій колективу, групи або окремої людини, яке на відміну від емоційного відгуку, передбачає тривалу реакцію на будь-яку діяльність або інформацію. На думку Яновської М. Г., це стійкий стан особистості в певних умовах, її схвальний емоційний відгук. Однак емоційний настрій може бути і негативним, тому до визначальних факторів автор пропонує віднести не тільки загальний психологічний настрій, але і його тривалість.

Також щодо об'єкту досліджуваного нами явища, то воно тісно пов'язана з поняттям «емоційний інтелект», яке вперше стали вживати П. Селовей і

Дж. Мейер у 1990 році. Емоційну культуру людини Р. Нірмайер і М. Зайфферт пов'язують з поняттям емоційного інтелекту, широко розробленим в школі Д. Гоулман. Емоційний інтелект вони пов'язують з лідерськими якостями людини, з її здатністю входження в колектив і його управлінням.

До складових емоційного інтелекту Д. Гоулман відносить самосвідомість, самоконтроль, соціальну чуйність, управління відносинами. Автор визначає складові емоційного інтелекту і пов'язані з ними навички. Під самосвідомістю з Д. Гоулман розуміє здатність людини до аналізу власних емоцій та їх адекватної оцінки. Розвинута самосвідомість допомагає управляти своїми емоціями, причому усвідомлено управляти. Уміння зрозуміти свої слабкі та сильні сторони і вчасно їх використовувати є одним з найбільш важливих властивостей будь зрілої особистості і невід'ємним фактором успішної самопрезентації. До основних навичок самосвідомості Д. Гоулман відносить: емоційну самосвідомість, точність самооцінки своїх сильних і слабких сторін, впевненість у собі і адекватність оцінки своїх власних можливостей [50].

Згідно підходу Д. Гоулмана, самоконтроль – це вміння ні тільки розпізнавати, а й вчасно приборкувати свої емоції. До основних навичок у даному випадку віднесено: адаптивність до мінливих умов середовища, воля до перемоги, контроль позитивних і негативних емоційних імпульсів, вміння не упустити шанс і готовність до активних дій, оптимізм - уміння позитивно дивитися на речі [50].

Як зазначає Манухіна С., самосвідомість і самоконтроль відносяться до особистісних навичок. Рівень їх розвитку вказує на те, наскільки особистість здатна керувати собою. Якщо у людини під час якоїсь дії захльостують емоції, не дозволяють їй вимовити ні слова, то самопрезентація приречена на провал. Навички саморегуляції І. Єрмаков відносить до так званих соціальних навичок. Соціальні навички визначають розвиток в особистості уміння управляти відносинами з людьми .

Емоційна культура проявляється у здатності виявляти чуйність. У дослідженні Токар. Л. В. [2] соціальна чуйність визначається як здатність до розуміння людей і подій, уміння чути, слухати, реагувати. До основних навичок соціальної чуйності відносяться: розуміння позиції людей і прояв співпереживання по відношенню до них та їхніх проблем; розуміння законів ієрархії і міри відповідальності, яку вони несуть; здатність визнавати і задовольняти прагнення інших людей. Далеко не кожна людина володіє подібними навичками. Люди, так би мовити, в основному віддають перевагу можливості говорити про себе і чути себе. Здавалося б, самопрезентація є навичкою подання лише своїх достоїнств. Але насправді це не зовсім так. При самопрезентації ми враховуємо всі фактори, які можуть вплинути на її ефективність, як зовнішні, так і внутрішні. В процесі її підготовки і власне вступу перед іншими вибирається якийсь певний ракурс подачі інформації про себе.

Емоційний інтелект являється в наукових психологічних дослідженнях і визначається як сукупність інтелектуальних здібностей до розуміння емоційних станів і управління ними. На відміну від абстрактного і конкретного інтелекту, які відображають закономірності зовнішнього світу, емоційний інтелект відображає внутрішній світ і його зв'язки з поведінкою особистості і взаємодією з реальністю.

Якщо узагальнити наявні точки зору дослідників, то складові емоційного інтелекту такі:

- здатність розуміти відносини особистості, що відтворюються в емоціях, і керувати емоційною сферою на основі інтелектуального синтезу та аналізу;
- наявність у людини стійких способів емоційної регуляції діяльності, які проявляються як в спілкуванні, так і в пізнавальній діяльності та впливають на успішність її пристосування до середовища або способи творчої її зміни;

- здатність розпізнавати власні емоції, володіти ними, розпізнавати емоції інших людей, висловлювати свої емоції в спілкуванні з іншими людьми і мотивувати себе;

- сукупність програм-"регуляторів" і "мотиваторів" діяльності і спілкування, що відповідають за розуміння себе та інших людей, саморегуляцію і соціальну поведінку особистості.

Взаємозв'язок емоційної культури і емоційного інтелекту може бути найбільш повно реалізована в емоційно насиченому середовищі, власне кажучи. Під емоційним середовищем фахівці розуміють організацію ситуацій соціально-педагогічного супроводу, що сприяють максимальному прояву певної якості, властивості особистості, адекватної реакції на події, заснованої на самопізнанні і самоконтролі. Перебуваючи в емоційному середовищі, особистість реалізує себе, виявляючи ті чи інші емоції, впливає на іншого учасника (учасників) цих відносин, тим самим або створюючи середовище, або перетворюючи її.

Наступна ситуація полягає в тому, що емоція може пригнічуватися, якщо людина зовні залишається спокійною.. Проблема полягає в тому, що будь-яка емоція навіть в разі гальмування її довірливих інгредієнтів, так би мовити, обов'язково пошириться на діяльність внутрішніх органів, що не піддаються довірливому контролю. Запобігти наслідкам негативних емоційних станів допомагає позитивна емоція. У цих умовах велике значення набуває вміння врядувати емоціями, яке полягає не в майстерності придушувати певні (Зовнішні) компоненти емоцій або в розрядці вже виникла емоції (зокрема, фізичним навантаженням). Зрештою, вміння керувати емоціями полягає в тому, щоб ця емоція в певній обстановці не виникла взагалі.

Аналіз психологічної літератури підтверджує існування двох основних способів управління емоціями: контроль інтенсивності емоцій і управління їх екстенсивної складової - емоціогенними ситуаціями.

До вашої уваги, процес виховання емоційної культури розглядається психологами і педагогами як динамічний процес, який передбачає

реалізацію системи педагогічних засобів. В якості основних пропонуються наступні: емоційна рефлексія і емоційне стимулювання. Емоційна рефлексія розуміється як здатність до самоспостереження, самоаналізу процесу виникнення емоцій і способу емоційного реагування. Це особливий принцип мислення, спрямований на усвідомлення сприйняття власних проявів емоцій, які при цьому виступають як засіб самовираження і самореалізації. Емоційний стимул - стимул, який в найбільшій мірі впливає на емоційну сферу людини, викликаючи у неї відповідні почуття: емоційний відгук, співпереживання і, як найвищий результат, формування суспільно цінного і особистісно значимого способу поведінки. Вищим проявом емоційної культури є емоційна зрілість, яка передбачає наявність почуття відповідальності за переживання перед собою, а тим самим і перед людьми.

Особистісна культура дитини становить синтез індивідуальних якостей, які проявляються у сприйнятті та усвідомленні культурних цінностей і спрямовані на творчу взаємодію з навколишнім середовищем та іншими людьми. Погоджуємося з думкою А. Шевчук у тому, що особистісна культура дитини характеризується ступенем усвідомлення культурних цінностей та відповідною поведінкою і виявляється: – у ставленні до культурних цінностей – емоційно переживає, виявляє інтереси, смаки до красивих предметів, мистецьких творів, цінує їх; – у мисленні – аналізує, порівнює красиве і некрасиве, проводить аналогію між природними і культурними явищами тощо; – у духовно-практичній і продуктивній діяльності – сприймає культуру, виявляє почуття, здібності; діє згідно з правилами і проявляє творчість; – у мистецькій або художній активності – ініціює зміни, втілює їх, докладає домірні зусилля для реалізації власного задуму тощо [79].

Проблема формування емоційної культури вимагає особливої уваги по відношенню до дошкільного віку, а особливо старших дошкільників. Саме в період 5-6 (7) років дитина починає активно вирішувати завдання взаємодії з

навколишнім світом, знаходить досвід спілкування з однолітками та дорослими. Саме цій проблемі присвячено наступний підрозділ.

1.2. Особливості розвитку емоцій упродовж дошкільного дитинства

Як засвідчує аналіз літератури, у старшому дошкільному віці діти вчаться контролювати свою поведінку і управляти нею, опиратися спокусам і утримуватися від негативної поведінки, виражати внутрішній емоційний стан у вербальній формі і використовувати мову і афект для спонукання інших людей діяти відповідно до своїх емоційних потреб і цілей [47].

Особистісна культура дитини, за думкою А. Шевчук, характеризується ступенем усвідомлення культурних цінностей та відповідною поведінкою. Вона виявляється у:

- ставленні до культурних цінностей – емоційних переживаннях, інтересі до красивих предметів, мистецьких творів; здатності цінувати їх;
- мисленні – аналізі, порівнянні красивого і некрасивого, проведенні аналогій між природними і культурними явищами тощо;
- духовно-практичній і продуктивній діяльності – сприйнятті культури, вияві почуттів, здібностях; діях згідно правил і проявах творчості;
- мистецькій або художній активності – ініціюванні змін, втіленні їх, докладанні домірних зусиль для реалізації власного задуму тощо [79, с. 5–6]

Для розвитку емоційної культури дитини необхідно гармонійно виховувати різні почуття та емоції, а також формувати його здатність керувати своїми почуттями та емоціями (співчуття, милосердя, гордість, гнів, тривога, страх, провина, любов тощо) та вчити дитину розуміти свої емоційні почуття..

Л. С. Виготський, А. В. Запорожець, підкреслюють, що однією з умов виникнення у дітей старшого дошкільного віку досить складних емоцій є взаємозв'язок і взаємозалежність емоційних і пізнавальних процесів – двох найбільш важливих сфер психологічного розвитку. Існують переконливі дані, які свідчать про те, що емоції є найважливішим фактором регуляції процесів пізнання. Так, емоційна забарвленість – одна з умов, що визначає довільну увагу та здатність запам'ятовувати. Вона може суттєво забезпечити або

ускладнити довільну регуляцію цих процесів. Дитина живе в основних вимірах – фізичному, емоційному, розумовому і морально-соціальному. Саме в них вона виявляє себе в житті: у фізичному – вчинками, діями; у почуттєвому – щирими проявами, бажаннями; у розумовому – думками, судженнями тощо. Таким чином, процеси виховання і навчання стосуються усіх виділених аспектів розвитку особистості одночасно [49].

Тільки узгоджене функціонування єдності емоційної і розумової систем може забезпечити успішне виконання будь-яких форм діяльності. Саме про це писав К. Є. Ізард: «Емоції енергують і організують сприйняття, мислення і дію» [34, с. 37]

Кожна дитина народжується для життя в суспільстві. Дошкільний вік – період формування у малюка потреби, а з часом і здатності встановлювати і підтримувати контакти з людьми, які її оточують. Як зазначає О.Л. Кононко : «Людина, в певному розумінні, народжується двічі: вперше – фізично, з'явившись з материнської утробы, діставши від батьків можливість людського буття, вдруге – духовно, коли в процесі індивідуального соціально - морального розвитку вона стає особистістю» [41].

Між нами кажучи, сьогодні зростає зацікавленість фахівців питаннями теорії та практики забезпечення емоційно-почуттєвого контексту життєдіяльності дошкільників, формування в них ціннісного ставлення до дійсності, використання почуттєвої сфери в етичному, естетичному й розумовому вихованні дітей, розглядання емоцій та почуттів як засобу становлення відповідно до віку зрілої особистості [41].

Гармонійна взаємодія дитини та довкілля передбачає її компетентність у світі емоцій і почуттів. Зміст цієї компетентності визначено державним стандартом – Базовим компонентом дошкільної освіти України. Це насамперед: орієнтування дитини в назвах та специфіці проявів основних емоцій, уміння передавати їх мімікою, жестами, словами; встановлення причинно-наслідкових та смислових зв'язків між подіями життя, своїми переживаннями та виразом обличчя; уміння адекватно реагувати на різні

життєві події, стримувати негативні емоції, зрештою, співвідносити характер емоційної поведінки з її наслідками для навколишніх [38].

Власне кажучи, дитина живе емоціями, керується ними при виборі способів поведінки. Саме тому вони супроводжують дитячі відчуття, практичні дії, регулюють розумову діяльність, роблять навколишній світ різноманітним, прекрасним і значущим. Завдяки ним дитинство залишається незабутнім періодом життя [22; 75].

Як зауважує І. Мельничук, немає правильних і неправильних почуттів і емоцій, так би мовити, усі вони відіграють важливу роль у житті дитини. І що не менш важливо, емоції дають самим дітям і дорослим інформацію про їхній стан. Позитивні емоції, такі як радість, задоволення, довіра, наповнюють відчуттям безпеки та надійності. І тому, діти відчують, що в їхньому світі все гаразд, що їм допомагають набувати нового досвіду і повторювати набуте. Відповідно від негативних емоцій їм погано: вони попереджують про небезпеку і продукують незадоволеність. Гнів означає, що дитині трапилася перешкода. Сум призводить до зниження енергії і дає час для того, щоб адаптуватися до втрати чи розчарування. Страх спонукає дітей до захисту. Тепло і ласка свідчать дітям про те, що їх люблять і цінують [52].

Виникнення емоцій у дошкільному віці пов'язане з конкретними явищами, подіями, людей, які його оточують. Пізнаючи світ дошкільник переживає все, з чим стикається: задоволення і незадоволення, горе і радість, обурення і захоплення [75].

Згідно підходу Століна В., зрештою, все, що дитина сприймає, спостерігає, про що думає, викликає у неї емоційне ставлення. Без розгляду емоцій неможливо зрозуміти закономірності особистісного розвитку, в тому числі і передумови його суперечливості [1].

Ці чуття, як і інші психічні явища, є різними формами відображення у свідомості дитини. На відміну від пізнавальних процесів, що відображають навколишню дійсність у відчуттях, образах, уявленнях, поняттях, думках, емоції і почуття відбивають об'єктивну реальність у переживаннях, так

сказати. У них виражається суб'єктивне ставлення дитини до предметів і явищ довкілля. Одні предмети, явища, речі радують її, викликають захопленість ними, інші - засмучують або викликають відразу, треті - залишають байдужою [69].

Провідні фахівці наголошують на тому, що розвиток генеза культури дитини є частиною її особистісного розвитку. При цьому вони (І. Мельничук, М. Партен, О. Запорожець, П. Якобсон) підкреслюють, що існують значні відмінності у розвитку емоційної сфери дитини, освоєння нею моральних еталонів поведінки на різних вікових етапах. Уже в молодшому дошкільному віці починає закладатися здатність до емоційної децентрації, що передуює інтелектуальній децентрації, становлення якої відбувається у старшому дошкільному віці. Це має важливе значення для соціальної взаємодії, адже спроможність дитини відволікатись від власних емоційних переживань і сприйняти емоційний стан іншої людини, забезпечує успішність її спілкування з близькими людьми.

У цьому віковому періоді дитина емоційна: почуття панують над усіма її сторонами життя, надаючи їм особливого забарвлення. Вона схильна до експресії – її почуття швидко і яскраво спалахують. Джерелами емоційних переживань в цьому віці стають переважно навчання, гра та спілкування. Дитина, звичайно, вже вміє бути стриманою та може приховати страх, агресію і сльози. Але це відбувається в тому випадку, коли це дуже їй потрібно. Найбільш важливим джерелом переживань дитини є її взаємини з іншими людьми – дорослими і дітьми. Потреба в позитивних емоціях з боку інших людей визначає поведінку дитини. Ця потреба породжує складні багатопланові почуття: любов, ревності, співчуття, заздрість тощо.

Згідно підходу Запорожця А. В., під впливом стосунків із близькими людьми розвиваються також соціальні емоції, джерелом яких стають взаємини між членами родини, атмосфера сімейного життя тощо [32]. Важливу роль у розвитку емоцій дітей вказаного віку відіграють слова-оцінки дорослих. Пов'язані з відповідним виразом обличчя, жестами,

ставленням до дитини чи певної ситуації, слова “добре”, “погано”, “гарно”, “соромно”, “можна”, “не можна” стають сильними стимулами емоцій малюка, підкріпленням його дій. Джерелом естетичних емоцій у цьому віці є яскраві, блискучі, мелодійні, кольорові предмети та явища довкілля. Особливий інтерес діти двох-трьох років виявляють до потішок, казок, віршиків та музики.

Як стверджують учені, численні запитання, що виникають у дітей передшкільного віку, свідчать про появу інтелектуальних емоцій. На цьому етапі вони виявляються у формі задоволення від отриманої дитиною відповіді на запитання, які її цікавлять. Уможлиблює розв’язання цих завдань спрямований розвиток емоційної сфери дитини, її емоційного інтелекту. Цим забезпечується перехід від органічних (первинних) до культурних (вторинних) емоцій, що характеризується як складний та суперечливий. Дошкільник оволодіває здатністю доволно керувати своїми діями й емоціями впродовж усього дошкільного дитинства [22].

Провідні педагоги і психологи підкреслюють: саме в цей віковий період відбувається інтенсивна соціалізація дитини, розвиток її емоційної сфери. Найбільш яскраво емоції і почуття виявляються передусім у сфері стосунків із близькими людьми (батьками, вихователями, друзями).

Божович Л. І., Кононко О. Л., Реан А. А., Запорожець А. В. , Я. З. Неверович, А. Д. Кошелева наголошують, що в цей віковий період спостерігається загалом:

- яскрава емоційна забарвленість пізнавальних процесів (відчуття, сприймання, мислення, уяви);

- емоційна насиченість різних видів діяльності, особливо ігрової діяльності та процесу спілкування з дорослими і ровесниками. При цьому «відбувається зміна змісту афектів, яка виявляється насамперед у виникненні особливих форм співпереживання, співчуття до інших людей, задля яких виконуються дії»;

- дитина оволодіває «мовою» емоцій і почуттів. Вона вчиться за допомогою міміки, жестів, рухів, інтонацій голосу виражати свої переживання;

- емоційні переживання дедалі більше набувають вербалізованого характеру (наприклад, «Я ображений на тебе», «Мені боляче!»), хоча висловлювання дитини, які позначають ці емоції, ще досить лаконічні;

- спостерігається безпосередність емоційної поведінки та неприховування емоційних переживань, хоча дитина поступово оволодіває умінням стримувати бурхливі, різкі прояви своїх почуттів. Таким чином, вона починає розуміти, як треба себе вести в певній ситуації, у неї з'являються перші ознаки вольової регуляції;

- розвиваються соціальні емоції, формуються вищі почуття, а саме: моральні (хороший-поганий, добрий-злий), естетичні (гарний-негарний, приємний-неприємний) та інтелектуальні (здивування, зацікавлення, радість успіху) [13; 31; 39; 67].

У дошкільному віці подальшого розвитку набуває уміння розпізнавати емоції за характерними зовнішніми ознаками (мімікою, жестами, загальними особливостями поведінки). Дослідники О. А. Прусакова та Є. А. Сергієнко, вивчаючи особливості розпізнавання та розуміння емоцій дітьми дошкільного віку, стверджують, що розвиток цієї здатності можна охарактеризувати як поступовий перехід від «зовнішньої» орієнтації, коли дитина сприймає емоцію як реакцію на ту чи іншу ситуацію, до «внутрішньої», коли вона бере до уваги як соціальну ситуацію загалом, так і бажання та потреби людей. Це дозволяє дитині, на думку зазначених фахівців, більш диференційовано сприймати і визначати емоційні стани як свої, так і інших людей, розуміти прояви емоційних переживань, зокрема більш складні комплекси емоцій, усвідомлювати причини їх виникнення [64].

Окрім цього, «у міру ускладнення діяльності і віддалення її початкових моментів від кінцевих результатів змінюється місце емоцій у часовій структурі діяльності, вони починають випереджувати хід виконання задачі,

що розв'язується». На цій основі формується емоційна уява, яка є сплавом афективних та когнітивних процесів (Л. С. Виготський, О. В. Запорожець). Це емоційне випередження дозволяє дитині попередньо програти в уяві різні варіанти своїх дій, при цьому не тільки заздалегідь уявити можливі наслідки цих дій, а й пережити їх. Таке емоційне випередження, на думку О. В. Запорожця, має вирішальне значення у формуванні в дошкільника моральної поведінки.

Поряд із розвитком уміння розпізнавати та розуміти емоції у старшому дошкільному віці відбувається становлення довільної регуляції емоцій та поведінки. На думку Л. І. Божович, довільність є психологічним новоутворенням, яке виникає у процесі розвитку афективно-потребової сфери, і забезпечує готовність дитини до школи [13].

В. Сухомлинський у своїх працях звертав увагу педагогів на такі провідні аспекти у системі виховання дитячих емоцій:

- емоційну культуру неможливо сформувати без постійного духовного спілкування педагога і дитини, без взаємного проникнення у світ думок, почуттів та переживань один за одного;

- незамінним емоційним стимулом думки є процес різнобічного пізнання оточуючої дитину дійсності: «Важливо, щоб джерелом думки і почуттів було пізнання явищ природи, її краси»;

- істина, в якій узагальнюються предмети і явища навколишнього світу, – стає особистісним переконанням дітей за умови, що вона одухотворена яскравими образами, які впливають на почуття [72].

Сучасні тенденції розвитку теорії і методики дошкільної освіти свідчать, що розвиток емоційної культури як здатності дитини до співчуття і співпереживання іншим людям, до розуміння їх станів, є одним з найважливіших компонентів етичного розвитку дітей. У зв'язку з цим проблема формування емоційної культури вимагає особливої уваги по відношенню до дітей старшого дошкільного віку, оскільки саме в цей віковий

період дитина активно вирішує завдання взаємодії з навколишнім світом, інтенсивно знаходить досвід спілкування з однолітками та дорослими.

Незаперечним є факт, що найбільш сприятливим періодом для розвитку емоційної сфери дитини є дошкільний вік. Проте в сучасній дошкільній освіті довгий час існувала проблема переваги раціонально-логічної сторони пізнання над чуттєво-емоційною. Як справедливо зазначали Л. Виготський і О. Запорожець, лише узгоджене функціонування емоційної та інтелектуальної сфер в тісній єдності може забезпечити успішність будь-яких форм діяльності особистості. Розумовий розвиток тісно пов'язаний з емоційною сферою дитини, світом її почуттів та переживань [55].

Важливу роль у розробці проблеми особистісного становлення та емоційного розвитку дошкільника відіграють праці відомих вітчизняних дитячих психологів та педагогів: О. Л. Кононко (психологічні основи особистісного становлення дошкільника), О. І. Кульчицької (формування моральних почуттів), С. Є. Кулачківської (емоційні взаємини дитини з дорослими), Т. І. Поніманської (гуманістичне виховання дітей дошкільного віку в контексті інноваційної педагогічної діяльності), Ю. О. Приходько (ціннісне ставлення дошкільників до однолітків), С. П. Тищенко (розвиток внутрішнього світу дитини). Дослідження доводять, що саме в старшому дошкільному віці закладаються основи емоційно-етичної культури особистості, в якій емоційна культура займає провідне місце.

У старшому дошкільному віці діти вчаться контролювати свою поведінку і управляти нею, опиратися спокусам і пригнічувати різні види поведінки, виражати внутрішній емоційний стан у вербальній формі і використовувати мову і афект для спонукання інших людей діяти відповідно до своїх емоційних потреб і цілей [47].

В сукупності зазначені зміни можна розцінювати як підтвердження розвитку регуляції емоцій. Поняття регуляції емоцій зазвичай уживається для позначення процесів, за допомогою яких діти контролюють і регулюють свої емоційні стани і вираження цих станів при адаптації до різних соціальних

ситуацій і вимог. В даному сенсі цей термін відображає як зміни в результаті дозрівання дитини, так і специфічні ефекти соціалізації, які різняться внутрішньою культурою особистості. Провідні фахівці дитячої психології І. Бех, О. Запорожець, А. Кошелева, Я. Неверович вказують, що знання і уявлення про норми поведінки, доповнені емоційним ставленням до них, перетворюються у переконання і стають «внутрішніми спонуканнями» до діяльності і поведінки.

Робота Керолін Саарні демонструє послідовний розвиток здатності дітей керувати вираженням емоцій. Вона виділила чотири основні види мотивацій для управління вираження емоцій: 1) уникнення негативних наслідків або посилення позитивних; 2) захист самооцінки; 3) підтримка стосунків; 4) дотримання норм і пристойності [3].

Узагальнення даних досліджень провідних фахівців дає підстави говорити, що почуття і переживання дитини дошкільного віку стають складнішими, однак носять переважно ситуативний характер. У цей період формуються такі морально-етичні категорії: хороший — поганий, гарний — негарний, добрий — злий та інші, розвиваються почуття сорому, власної гідності, справедливості, гумору, вміння поставити себе на місце іншого, співпереживати йому. Емоційні переживання дедалі більше набувають вербалізованого характеру. Таким чином, дошкільникам притаманні різноманітні емоційні переживання, які лежать, передусім, у сфері стосунків із близькими людьми (батьками, вихователем). У період дошкільного дитинства малюк набуває певного емоційного досвіду, у нього формується емоційний відгук на вплив однолітків і дорослих, а на основі цього складаються відповідні особливості емоційної поведінки.

1.3. Ігрова діяльність як засіб виховання емоційної культури дітей старшого дошкільного віку

Серед різноманітних засобів виховання та розвитку емоційної культури, особливої уваги заслуговують саме ігри. Саме цей вид діяльності містить у собі найбільші можливості для вирішення цілої низки завдань різного освітнього спрямування, пов'язаних із розвитком комунікативної й мовленнєвої культури, емоційної культури, соціальним, естетичним, художнім виховання. Лише такий синтез створює умови для розвитку та вдосконалення емоційної сфери дитини.

Зауважимо, що дошкільна педагогіка сьогодні шукає нових шляхів розвитку типово дитячих видів діяльності на противагу навчанню «шкільного» типу, а гра є провідною діяльністю дітей до семи років, котра і повинна використовуватися педагогами в процесі прищеплення навичок діалогічного спілкування, розвитку творчості й формуванні художньої культури [20, с. 36–42]. За ствердженням А. В. Запорожець, А. Н. Леонт'єва, А. Р. Лурії, Д. Б. Ельконіна гра є найбільш доступний дитині, цікавий спосіб перероблення, вираження емоцій, уявлень [14].

Дослідження В.В. Агіляр Туклер показують, що діти старшого дошкільного віку віддають перевагу сюжетно-рольовим іграм за мотивами мультфільмів та комп'ютерних ігор. Автор вважає, що дана тенденція відображає інформаційне насичення сучасного суспільства. В умовах модернізації та швидкого технічного прогресу оволодіння комп'ютером та вплив медіа набуває стихійного розповсюдження серед дітей дошкільного віку. Використання візуальних технологій захоплює малечу та дозволяє на тривалий час утримувати їх увагу.

Більшість сюжетів ігор дітей дошкільного віку відображують соціальні стосунки у сім'ї, їх спостереження та знання про соціально значимі місця та взаємовідносини між учасниками спілкування у магазині, перукарні, лікарні,

ДНЗ тощо. Власний досвід діти інтерпретують та переносять на персонажів, втілюючи його артистично, передаючи почуття та емоції у міміці й жестах, висловлюючи власну думку через героїв сюжетно-рольової гри. У зв'язку із подіями на сході України деякі батьки та педагоги спостерігають збільшення сюжетів ігор про війну. Діти розігрують військові події, боротьбу між добром та злом, розподіляють героїв гри на «своїх» та «чужих». В. В. Агіляр Туклер вважає, що потрібно звернути увагу на дане явище, адже сюжети військових ігор можна використати із виховною метою та прищеплювати дітям норми й правила морально-етичних стосунків між людьми різних рас, країн та поглядами, виховувати чуйне ставлення до людей, вміння допомагати один одному, вчити дітей вирішувати конфлікти шляхом компромісів та домовленостей [4].

Такі автори, як Піроженко Т.О., Завязун Т.В. Карабаєва І.І., Соловйова Л.І., Сахно О.О. вважають, що розуміння дорослим розвивального потенціалу гри та її головного результату – задоволення – вказує на розвивальні можливості гри в будь якій ситуації навчання. Якщо предмет та мета навчання пов'язані з грою, її емоційний потенціал об'єднується із пізнавальними та вольовими діями дитини. На позитивному фоні легше формуються знання, вміння, навички. На скільки я була проінформована, додатковий ефект успішності розвивальних впливів дорослих в грі можна побачити у розвитку психічних процесів (увага, пам'ять, мислення, мовлення, уява, регуляція дій). До того ж, творча взаємодія дорослого з дітьми забезпечує профілактику проблеми співзалежності вихованця з педагогом або психологом, оскільки сама людина стає здатною ефективно вирішувати свої проблеми. У грі дитина набуває досвіду бути суб'єктом діяльності, розпорядником та властителем своїх психічних сил [60].

Принципово важливим є те, що розвиток сюжетно-рольових ігор та основних її компонентів дає можливість дітям зробити зміст різноманітним, зрештою, отримати позитивний емоційний результат від здійснення ролі, що підвищує зацікавленість до гри як до засобу спілкування [30].

У таких іграх дитина отримує позитивні емоції від взаємодії з близьким дорослим. Процес зародження самодіяльних ігор, як такий, починається у ранньому дитинстві з ігор-розваг. Наступний етап розвитку самодіяльних ігор характеризується зародженням „відображувальних” ігор, у процесі яких малюк навчається „приміряти на себе” образи оточуючого його предметного світу, вивчає характерні якості предметів. Поступово дитина навчається зосереджуватись на предметних діях з іграшками. Іграшка виконує на цьому етапі важливу роль – визначає сюжет і характер дій. У ранньому дитинстві, коли відбувається зародження ігрової діяльності дорослий виступає як організатор та ініціатор гри, навчає діяти з предметами, передає свій позитивний емоційний досвід спілкування з приводу спільної діяльності. Такі ігри виникають з ініціативи дорослого, мають за мету розважити, потішити, навчити дитину [73].

Гра є не лише фактором настрою, емоцій дитини, а й важливим чинником розвитку функцій мозку, серцево-судинної та нервової систем її організму. Перебіг усіх життєво важливих фізіологічних і психічних процесів у організмі дитини пов'язаний із задоволенням потреб в активності, нових враженнях, вияві здорових емоцій. У грі дитина набуває вміння взаємодіяти з іншими дітьми, засвоює правила цієї взаємодії, досвід взаєморозуміння, вчиться пояснювати свої дії і наміри, узгоджувати їх з ровесниками. Між нами кажучи, дитина грає тому, що їй хочеться грати, а не виключно заради отримання якогось конкретного результату [34].

На думку Піроженко Т.О, ігри, які пропонує своїм вихованцям вихователь, неодмінно, мають містити певні умови, які сприятимуть повноцінному розвитку особистості: єдність пізнавального і емоційного змісту, зовнішніх і внутрішніх дій, колективної і індивідуальної активності дитини. Важливо, щоб кожна гра несла дитині нові емоції, знання, навички, вміння, розширювала досвід спілкування, розвивала активність до дій. Також через гру дорослий у доступній для дітей формі, без повчань та нав'язування своєї волі, привчає малюків до відповідальності, організованості,

необхідності співпереживати оточуючим та уважно до них відноситися. Але головним у всьому цьому є те, що гра, запропонована дитині дорослим, має стати його власною грою. Це відбувається тоді, коли діти просять вихователя повторити розучену з ними раніше гру, або грають у неї самостійно. Виявляється, гра тільки тоді реалізує свій розвиваючий потенціал, коли стає для дітей улюбленою і захоплюючою справою [60].

Наступна ситуація полягає в тому, що ігрові дії завжди включають в себе навчальне завдання, тобто те, що являється для кожної дитини важливою умовою особистого успіху у грі і його емоційний зв'язок з іншими учасниками. Вирішення навчального завдання вимагає від дитини активних розумових і вольових зусиль, але воно дає і найбільше задоволення. Зміст навчальної задачі може бути різним: назвати форму предмета, встигнути знайти потрібну картинку за певний час, запам'ятати декілька предметів і т.д. [36].

Правила в дидактичних іграх, як і в інших видах ігор, посідають центральне місце, так як в них строго регламентується взаємодія та поведінка кожного учасника. Дотримання правил вимагає від дитини вольових зусиль, уміння взаємодіяти з іншими, переборювати негативні емоції у зв'язку з невдачами тощо. У дидактичній грі правила є критерієм правильності ігрових дій, їх оцінки.

Ігри з дидактичними іграшками, природним матеріалом, картинками сприяють естетичному розвитку, оскільки, навчившись розрізняти кольори і форми, дитина починає помічати, оцінювати їх. Цікава дидактична гра викликає позитивні емоції, поліпшує самопочуття. В ній зміцнюються м'язи рук, що сприяє підготовці дітей до письма, образотворчої діяльності тощо [12].

Центральним мотивом гри дітей дошкільного віку є відображення людської діяльності. Л. Артемова, спеціаліст із ігрової діяльності дітей дошкільного віку, стверджує, що, на відміну від інших видів діяльності, гра дає можливість відтворювати образи трудової діяльності в динаміці, так би

мовити. Проте діти не завжди здатні відтворити такі образи в своїй діяльності. Ознайомлення дітей із працею дорослих має свою специфіку. Вчена подала рекомендації роботи з ознайомлення дітей із працею дорослих, що полягає в різносторонньому розкритті особливостей трудової діяльності, специфіки трудових дій, їх результатів, варіантів розвитку подій. Дослідниця вважала, що врахування цих рекомендацій дасть можливість забезпечити дітей знаннями та вміннями для довготривалої творчої та цікавої гри [7, с. 11–12.].

Дослідниця Л. Артемова стверджує, що фундаментом розвитку особистості старшого дошкільника є практичні цілеспрямовані дії, ігрова діяльність, під час яких він пізнає предмети та явища навколишньої дійсності, осягає зв'язки між ними [6, с. 10–14.].

Як вказує А. Бурова, важливим аспектом гри є здатність керувати нею, оскільки управління вимагає високих навичок та навичок викладання, адже для вирішення багатьох завдань у грі та через неї вихователі повинні ставитися до цього як до веселого заняття та тримати разом з дітьми цю цікаву й близьку їм діяльність. Її дослідження також показують, що в практиці дошкільних навчальних закладів вихователям часто бракує знань про те, як правильно управляти стосунками дітей в іграх. Ось чому діти часто покладаються на свою інтуїцію, досвід і часто роблять помилки [17].

Дитячим унікальним і незамінним засобом самовиховання, самонавчання, самопізнання, самореалізації, самовдосконалення є саме гра. Дитиноцентрична освіта прагне цілеспрямовано використовувати ігрову діяльність у навчальному процесі, оскільки вона створює своєрідну атмосферу психологічного комфорту для дітей, а завдяки своїм природним особливостям, цей феномен наділений великим потенціалом вчених, вважає Н. Кудикіна.

Науковець засвідчує, що ефективність впливу ігрової діяльності щодо формування особистості дітей безпосередньо залежить від виховательських навчальних рекомендацій. Педагогічне керівництво грою

розуміється як підтримка методичного супроводу, тк такого. Якщо врахувати характеристику цього явища та тенденцій у галузі викладання об'єктивних законів, закономірностей і принципів, то це дає змогу цілеспрямовано вирішувати конкретні проблеми навчання, виховання та розвитку дітей [43].

Важливу роль в ігровій діяльності дітей відіграють ігри-драматизації. Іноді діти відчувають труднощі в спілкуванні з іншими дітьми, сором'язливі та невпевнені в собі. У цьому випадку вихователь повинен навчити дітей використовувати знайомих персонажів і ігровому діалозі спочатку в парній грі: дитина – вихователь, а потім дитина – дитина, та заохочувати бути доброзичливими один до одного під час гри. Щоб діти могли брати участь у спільних іграх, вихователі повинні враховувати прихильність дітей, їх особистість та інтерес до ігор, щоб підтримати оригінальність кожної дитини у відтворенні різних імітованих вчинків та емоційних станів персонажів [70, с. 123-126].

Емоційна сфера дитини повинна бути розвинена завжди і всюди. Дуже важливо бачити можливість навчання в соціальному середовищі, в природі, у цілеспрямовано організованій пізнавальній діяльності. Що ви відчуваєте в соціальному середовищі?

- настрої свій та оточуючих людей;
- емоційний стан, переживання, очікування;

Тільки сформованість соціальних емоцій сприяє розвитку, поглибленню і диференціації моральних, інтелектуальних, естетичних почуттів. Тільки емоційним спілкуванням та своїми діями вихователь може зацікавити своїх вихованців, щоб гра для них стала цікавою та важливою [75].

Трофаїла Н. Д. підкреслює, що усі емоційні прояви характеризуються спрямованістю (позитивною або негативною), ступенем напруження і рівнем узагальненості. Дитині дошкільного віку важко розібратися в гамі своїх переживань. Вона не завжди правильно розуміє навіть прості емоції. Тим більше їй важко збагнути складні та різноманітні переживання інших людей.

Тому потрібна цілеспрямована робота з формування емоційної сфери дітей дошкільного віку, спрямована, за визначенням вказаного автора, на:

- вербалізацію дорослими станів, емоцій, почуттів, переживань – як своїх, так й інших;
- стимулювання дітей до прояву свого ставлення до тієї чи тієї ситуації, стану, емоції або переживання, спричиненого цією ситуацією;
- навчання дітей способів адекватного вираження негативних емоцій та вмінь позбуватися їх [75].

Пріоритетним завданням для педагога є емоційний комфорт дітей у групі. Ні для кого не є секретом, що діти люблять тих вихователів, які поділяють їх інтереси: тобто приймають активну участь в їх ігровій діяльності, виконуючи головні та другорядні ролі, власне кажучи. Для того, щоб не мати проблем у групі з дисципліною, вихователь має бути для усіх дітей партнером по грі, помічником, який допоможе дитині, якщо у неї виникають труднощі, увійти в дитяче товариство, допомогти отримати бажану роль і справитися з нею. Найкоротший шлях до серця дитини – стати його партнером по грі, перетворитись у космонавта, дочку, собачку, лікаря тощо. Саме завдяки грі вихователь має можливість підняти авторитет дитини, підкреслити непомічені раніше привабливі риси характеру перед своїми однолітками [60].

Однією з найулюбленіших видів ігрової діяльності дітей є музичні ігри. І це не випадково, адже їх використання сприяє розвитку емоційно-образної сфери особистості, пробудженню її творчої активності, вивільненню пригнічених емоцій та почуттів (як позитивних, так і негативних).

Доволі популярними у дітей являються музичні ігри, що спричиняють викид адреналіну. Поясненням корисності таких ігор з погляду фізіології є приплив адреналіну в крові. Він спричиняє збудження і супроводжується сильною акумуляцією енергії. У кров дитини разом з адреналіном надходить велика кількість кисню, що є джерелом енергії і причиною зміни ритму дихання та серцебиття. Але корисне тільки те, що має міру. Тому

використовувати подібні ігри треба лише один раз упродовж заняття і вони мають бути нетривалими у часі. Також подібні ігри корисно застосовувати ще й у функції розігрівальних технік для дітей, які мляві, неуважні, мають поганий настрій [54].

Демидова С. та Милашевська І. вважають, що головним завданням музичної діяльності – гармонізація емоційної сфери, яка відіграє важливу роль у становленні особистості, розвитку її вищих психічних функцій, регуляції поведінки, формуванні духовної культури. Адже музика, сама будучи «моделлю людських емоцій» [51], «робить те, що іншим мистецтвам не під силу» [48]

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ

Аналіз даних психолого-педагогічних джерел з проблеми розвитку у дітей старшого дошкільного віку емоційної культури дозволило уточнити сутність провідного поняття, визначити зміст та складові емоційної культури дитини 5-6 років. Констатовано, що дана проблема недостатньо розроблена вітчизняною наукою.

За даними досліджень провідних фахівців, під емоційною культурою дошкільника слід розуміти особистісний феномен, сформованість якого засвідчується осмисленістю емоцій дитини, володінням нею широким інструментарієм прояву переживань назовні, здатністю їх контролювати й регулювати, умінням утримуватися від негативної поведінки та висловлювань, здатністю орієнтуватися на прийняті у суспільстві варіанти прояву емоцій і почуттів, їх об'єктивацією у соціально-моральних якостях дошкільника. Зокрема, емоційна культура проявляється в емоційній сприйнятливості, людяності, співчутливості, справедливості, совісності дитини старшого передшкільного віку.

Схарактеризовано своєрідності та закономірності розвивання емоційної сфери упродовж дошкільного дитинства – у ранішньому, молодшому та старшому віці. Так, у ранньому віці емоції зумовлювались безпосередньо довколишніми подразниками, молодший дошкільник - вже намагається їх стримувати. Тоді, у старшому дошкільному віці вони вже узагальнюються, усвідомлюються, керуються.

Визначено причини і фактори розвитку емоційної культури, до яких віднесено особливості сімейного та суспільного виховання дітей дошкільного віку. Схарактеризовано особливу роль гри у формуванні емоційної культури дітей передшкільного віку. Встановлено, що застосування різноманітності ігрової діяльності у закладі дошкільної освіти є ефективним засобом розвитку емоційної культури дитини дошкільного віку.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Програма та методика констатувального етапу дослідження

Розпочинаючи експериментальну роботу, ми виходили з розуміння, що гармонійний розвиток дитини дошкільного віку врівноважується фізичним, соціально-моральним, емоційно-вольовим та естетичним розвитком. Особливу роль у розвитку особистості дошкільного віку відіграє формування емоційного поля, зокрема вміння виявляти різні емоції та ситуації, адекватно реагувати на події та ситуації, контролювати та регулювати поведінку та діяльність. Базуючись на аналізі літературних джерел, емоційну культуру ми визначали через прагнення особистості вдосконалити свою емоційну сферу, окультурити її, бажання поводитися морально. У той же час, утримуватися від негативних емоцій, агресивної поведінки та образливих слів на адресу однолітків, так би мовити.

Мета констатувального експерименту полягала у визначенні міри сформованості у досліджуваних старшого дошкільного віку емоційної культури та чинників впливу на неї.

Відповідно до вказаної мети основними завданнями початкового етапу дослідження визначено такі:

1. Уточнити критерії, показники та компоненти емоційної культури дошкільників.
2. Розробити адекватну предмету дослідження комплексну методику констатувального етапу.
3. Визначити рівні сформованості у досліджуваних емоційної культури.
4. З'ясувати вплив ЗДО та сім'ї на рівень сформованості у дошкільників емоційної культури.

Розробка комплексної методики початкового етапу роботи базувалася на усвідомленні, що високий рівень емоційної культури старших дошкільників

забезпечується цілісним формуванням таких компонентів: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий.

Основними ознаками нашого дослідження є такі критерії і показники емоційної культури старших дошкільників: *мотиваційно-ціннісний* (особисті потреби у довірі до міжособистісних стосунків, інтерес дітей до емоційного аспекту життя людей та власної емоційної поведінки, готовність спрямовувати власні емоції та свідомо діяти в цьому процесі); *когнітивний* (уявлення про зміст основних людських емоцій - радість, здивування, смуток, сором, гнів, страх, їх вираз, про моральні якості - добро, щедрість, правдивість, милосердя, чуйність; знання соціально прийнятної емоційної поведінки, розуміння їх потреби та відповідності встановлення гармонійних відносин); *емоційно-вольовий* (саме особистісні якості та уміння регуляції поведінки, вміння знаходити спільну емоційну мову з дорослими та однолітками, діалогічно взаємодіяти в соціумі, тобто, індивідуальний досвід дітей); *рефлексивний* (уміння використовувати соціально схвалювані способи прояву емоцій, здатність здійснювати самоаналіз, самоконтроль і саморегуляцію емоційної поведінки) [56].

Діагностика рівнів сформованості емоційної культури старших дошкільників здійснювалася з дітьми 5-6 років на базі закладу дошкільної освіти №28 (Центр Софії Русової) у м. Прилуки, а також у процесі проходження педагогічної практики у м. Ніжин. Загальна кількість досліджуваних становила 20 дітей старшої групи. Учасниками експериментальної роботи були 8 вихователів ЗДО та 20 батьків досліджуваних.

Робота проводилась в три етапи: констатувального, формуючого, контрольного.

Відповідно до мети в констатувальному експерименті вирішувалися такі завдання:

- підбирався діагностичний інструментарій;

- проводилася діагностика та аналізувалися отримані результати;
- виявлялися умови, створені в ЗДО з досліджуваної проблеми;
- проводилася бесіда з вихователями щодо емоційної культури дошкільників.

У процесі початкового експерименту проводилася робота з дошкільниками та дорослими – педагогами базового ЗДО та батьками вихованців. Детальніше про кожний напрям роботи йдеться нижче.

РОБОТА З ДОШКІЛЬНИКАМИ

Добираючи методи, ми виходили з необхідності отримати інформацію про розвиток кожного з означених вище компонентів емоційної культури. У роботі з дошкільниками використано такі методи: спостереження за дітьми у звичайних умовах, індивідуальну бесіду з кожним про роль емоцій та власну здатність на них впливати; проєктивну методику - завершення розпочатого речення (метод незавершеного оповідання). Детальніше кожний метод схарактеризовано нижче відповідно до кожного компоненту емоційної культури.

Метод під когнітивний компонент

З метою визначення міри сформованості у старших дошкільнят знань про емоційну культуру було проведено бесіду. Бесіда проводилася індивідуально з кожною дитиною, послідовність запитань була постійною. Усього бесіда містила 6 запитань, з яких були відкритого, а три – закритого типу. Це дозволило отримати та проаналізувати 120 відповідей дошкільників. Запитання спрямовувалися на визначення того, кого називають культурною людиною, чи вдається дитині утриматися від образ, чи завжди вона пропонує свою допомогу іншим одноліткам, з ким поводить себе лагідно, а з ким недостатньо культурно і чим це пояснює. Перелік запитань подано у додатку 1

Метод під емоційно-ціннісний компонент

Проективна методика

Досліджуваним пропонувалося завершити п'ять розпочатих експериментатором речень. Її мета полягала у з'ясуванні ставлення дітей старшого дошкільного віку до культурної поведінки, уміння контролювати та регулювати свої емоції, здатності утримуватися від образливих слів та агресивних дій. Кожний з 20 дітей завершив п'ять розпочатих речень, що дало можливість проаналізувати 100 варіантів їх закінчень. Детальніше перелік п'яти розпочатих речень подано у додатку 2

Метод під поведінковий компонент

Спостереження

Спостереження проводилося під час ігрової діяльності та спілкування. За кожною дитиною експериментальної групи було проведено по три спостереження, отже усього було проаналізовано дані 60 сеансів спостереження. У протоколах фіксувалися:

- характер емоцій на початку і в кінці діяльності;
- реагування на труднощі та конфлікти;
- здатність впливати на власну поведінку та висловлювання;
- готовність допомогти однолітку;
- культура поведінки.

Детальніше метод описано у додатку 3

На початковому етапі експерименту застосовувалися методи дослідження, які передбачали роботу з педагогами і батьками вихованців. Це передбачало розробку анкет та ознайомлення з нормативними документами, методичними комплексами закладів дошкільної освіти, практичним досвідом фахівців з педагогіки. У додатку 4 подано зміст анкет для педагогів і батьків.

Анкета для батьків і вихователів

З метою вивчення особливостей впливу на емоційну культуру сімейного і суспільного виховання з вихователями і батьками проведено опитування. Анкета містила 7 запитань відкритого і закритого характеру, як дозволили з'ясувати:

1. Як вони розуміють зміст поняття «емоційна культура»?
2. За якими показниками розрізняють міру емоційної культури дітей дошкільного віку?
3. Чи вважають вихователі (батьки) дітей емоційно культурними (так, не дуже, ні)?
4. Чи надають дорослі значення вихованню емоційної культури дошкільників (так, не дуже, ні)?
5. Чи вважають вихователі (батьки) емоційно культурними самих себе (так, не дуже, ні)?
6. Наскільки відрізняється культура поведінки дошкільників у спілкуванні з приємними і неприємними людьми?
7. Які методи, форми, засоби і прийоми використовують дорослі з метою покращання емоційної культури дітей?

Усього було отримано 56 відповідей вихователів та 140 - батьків

Ознайомлення з планами роботи педагогів

Завданням виступало ознайомлення з плануванням освітньої роботи у групі дітей старшого дошкільного віку та веденням документації вихователями, зі специфікою освітнього процесу закладу дошкільної освіти у групах дітей зазначеного віку; з засобами, методами й прийомами, що використовує вихователь у освітньому процесі, які пов'язані з розвитком емоційної культури у дітей старшого дошкільного віку.

Розглядалися та аналізувалися такі плани роботи вихователів, як план роботи на кожен день, з метою виизначення перспектив розвитку у дітей старшого дошкільного віку емоційної культури та календарні плани освітньо-виховної роботи педагогічних працівників з метою визначення, яке місце

розвиток емоційної культури посідає у житті вихователів в умовах дошкільного навчального закладу.

Використання в ході констатувального експерименту комплексної методики дослідження дозволило одержати інформацію як про характер емоційної культури дошкільників, так і особливості ставлення до цього напрямку виховної роботи педагогів та членів родин досліджуваних

2.2. Характеристика рівнів емоційної культури у дошкільників.

З метою визначення рівнів сформованості емоційної культури у дітей старшого дошкільного віку проведено аналіз даних, отриманих за всіма методами, наведеними в попередньому розділі - інтерв'ю, доповнення речень та спостереження.

Виявилось, що відповіді на питання бесіди дозволили отримати багато цікавого матеріалу. На запитання про те, кого можна назвати емоційно культурною людиною, 35% дітей відповіли що це «люди, які відповідають за свої вчинки і дії»; «люди, які можуть керувати своїми емоціями»; «люди, які думають перед тим, як щось зробити». На це ж запитання 45 % дітей відповіли що це «люди, які добре себе поводять»; «ті, що роблять правильні вчинки». 10% не могли відповісти на запитання і 10% намагалися щось відповісти і це були фрази, типу: «це хороші люди», «люди, у яких є емоції», тож віднесемо їх в одну групу. Запитавши у дітей як вони себе поводять, коли їх хтось образить, отримали різні відповіді. З'ясувалося, що 35% дітей стримують свої почуття. Це зрозуміло по таким відповідям, як: «кажу, що ця людина не права», «я терплю і чекаю поки ця людина попросить вибачення», «мені дуже сильно хочеться образити цю людину у відповідь, але знаю, що так робити не можна і саме тому стримую себе». На це ж запитання 45% дали такі відповіді, як: «просто ображаюсь на нього до тих пір, поки він/вона не попросить пробачення» 20% дітей пояснили так: «кричу на неї/нього», «дивлячись як саме образять, якщо скажуть щось, то я у відповідь кажу щось схоже, якщо вдарить, то так само зроблю», «буду плакати і пожаліюсь на це комусь із дорослих». На такі питання як «Чи допомагаєш іншим коли потрібна допомога?» та «А якщо це допомога твоїм одноліткам?», які йшли одне за одним, діти відповідали досить по різному, від «допомагаю, не дивлячись хто це», «Допомагаю і батькам, і вихователям, і одноліткам» до «допомагаю, але одноліткам не завжди», «допомагаю одноліткам, а іншим не завжди». Також на питання про те, з ким діти себе лагідно поводять і чому

вони з деякими дітьми поводяться недостатньо культурними отримали такі відповіді, як: «лагідно себе веду з тими людьми, що мені подобаються», «після того, як мене ображають, я не буду себе добре поводити з цією людиною», «я поведжу себе так, як поводяться зі мною».

Проведена бесіда дозволила нам відкрити очі на поставлену проблему емоційної культури у дошкільників. Дітям було задано 6 питань у відповідному і незмінному порядку. Більшість дітей відповідали таким чином, що можна було б зрозуміти, що діти частково обізнані у тому, кого можна назвати культурною людиною, кого ні, що потрібно допомагати іншим, з ким і як себе поводити, що відчуває інша дитина тощо. Менша частина малечі не так сильно була обізнана у питанні емоційної культури.

Аналіз даних проєктивної методики, спрямованої на визначення особливостей розвитку у дошкільників емоційно-ціннісного ставлення до однолітків та дорослих засвідчив, що лише 7 дітей старшого дошкільного віку повністю використовують набуті знання про емоції в трудовій, ігровій, продуктивній діяльності, 9 дітей частково використовують, і 4 дітей рідко застосовують на практиці ці знання.

Ці висновки були зроблені з відповідей дітей на речення, що потрібно було продовжити. Наприклад, на речення «Хлопчик засмучений тому, що...», діти говорили: «його хтось образив», «в нього зламалася іграшка», «він погано себе почуває». Сказавши: «Вихователька подивилася на тебе суворо тому, що...» отримали такі відповіді, як: «можливо я щось не так зробив», «бо я не послухався», «не попросила пробачення у того, кого образила», «погано себе поведжу» тощо. Коли запропонували продовжити це висловлювання: «Та дівчинка засміялась, бо...», діти відповіли так: «розказали щось смішне», «згадала щось приємне», «у неї гарний настрій», «у неї така реакція на певну подію». Запропонувавши дітям продовжити речення «Якщо ти підійдеш і обіймеш маму чи тата, ти відчуєш...», вони відповіли коротко, але ясно: «тепло», «ніжність», «турботу», «у мене підніметься настрій», «я відчуватиму себе краще». Визначили, що коли у

дитини падає іграшка, вони «починають сердитися», «просто піднімуть її та підуть далі», «почнуть кричати, а потім піднімуть і гратимуться далі», «піднімуть і покладуть на полицю» тощо.

Спостерігаючи за досліджуваними у звичайних ситуаціях, таких як ігрова діяльність, прогулянка, прийом їжі, тиха година, можна сказати, що характер емоцій у дітей на початку і в кінці діяльності змінюється в залежності від того, яка це діяльність і чим займаються діти. Наприклад, на кінці прогулянки 35% дітей радіють, що йдуть назад, хоча вони і не дуже жваво йшли на прогулянку; це характеризується тим, що 45% дітей розгулюється не хочуть йти у групу, через це вони вередують і сперечаються з вихователем; 20% дітей втомлюються і через це спокійно йдуть до групи, не виражаючи ніяких специфічних емоцій; Це говорить про те, що дитячі емоції змінюються за характером на початку і в кінці діяльності через силу і яскравість переживання, а також – недовговічністю. Бажання чи небажання йти на прогулянку і назад, спілкування однолітків один з одним в процесі діяльності також впливає на емоції дітей.

На початку та в кінці ігрової діяльності що проводиться характер емоцій дітей також відрізняється: на початку, всі діти емоційно налаштовані на сам процес гри, їм цікаво і тому вони посміхаються, щось один з одним обговорюють; під кінець діяльності їм уже не так цікаво, вони втомлені, а тому 35% уважно слухає вихователя, 45% з них вже не усиджуються і щось намагаються витворити, таким чином звернувши на себе увагу і 20% засмучені або не проявляють емоцій.

Якщо діяльність стосувалася їжі, тобто коли малеча сідала на сніданок, обід чи вечерю і як себе поводи́ла коли закінчували трапезу також відрізняється. Сідаючи за стіл, діти радо реагували на те, чим будуть займатися, але після того як закінчать (візьмемо за увагу те, що діти не однаково по часу це роблять), то 20% дітей граються з їжею, 35% встають і йдуть гратися чи відпочивати на килимок, інші сидять до останнього щоб доїсти і тільки тоді встають з-за столу.

Якщо говорити про тиху годину в садочку, то тут 35% дітей засинають одразу, 45% трохи полежать, покрутяться та заснуть, а до 20% дітей треба підійти і заспокоїти, сказати щось тепле та ніжне, щоб дитина швидше заснула. Прокидаються діти також з різними емоціями: хтось недоспав і засмучений (20%), хтось радіє тому, що всі встають, бо довго лежав тому, що прокинувся раніше (35%), а хтось прокидається з усмішкою разом з усіма (45%).

Щодо того, як діти реагують на труднощі та конфлікти, можна сказати те, що у всіх дітей це виявляється по різному. Деякі спокійно реагують на це і підходять до однолітків і просять іграшку, а бо говорять «Давай пограємось разом» і конфлікт згасає ще не розпочавшись (35%). Деякі просто підходять і забирають іграшку або жбурляє те, що будував інший навіть не розуміючи того, як довго дитина працювала над будівлею (20%). Частина дітей зве вихователя, щоб той допоміг вирішити ситуацію (45%).

Також можна говорити про те, чи здатні діти впливати на власну поведінку та висловлювання. Встановлено, що 35% дітей стримують агресію, хоча не проти її проявити, 20% не стримують взагалі, навіть не намагаються, інші 45% реагують спокійно.

Узагальнені дані спостережень за досліджуваними під час виконання ними експериментальних завдань подано у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Кількісний розподіл досліджуваних за умінням реагувати емоціями у експериментальних ситуаціях (у %).

Критерій	Рівень емоційної культури		
	Високий	Середній	Низький
Характер емоцій на початку та в кінці діяльності	7	8	4

Реагування на труднощі та конфлікти	7	7	4
Здатність впливати на власну поведінку та висловлювання	6	9	4
Готовність допомогти однолітку	8	10	4
Культура поведінки	7	11	4
Всього:	35	45	20

Як видно з даних таблиці, в якій подано результати спостереження, досліджувані старшого дошкільного віку суттєво відрізняються між собою проявами емоційної культури. Орієнтуючись на них, ми визначили рівні сформованості емоційної культури дошкільників у експериментальних ситуаціях. Поведінка дітей у ситуації зіткнення їхніх інтересів певним чином коливається, що обумовлюється змістом виконуваної роботи, інтересом до неї, настроєм виконавців, симпатією (антипатією) по відношенню до партнера спільної діяльності.

Аналізуючи отримані результати, виділяємо три рівні сформованості здатності дітей старшого дошкільного віку до розпізнавання емоцій інших людей. Це - високий (аргументоване розпізнавання), - середній (частково аргументоване), - низький (неаргументоване).

Отже, високий рівень розпізнавання характеризується тим, що це вже не поверхневе сприймання емоцій, а повноцінне й узагальнене на основі системи ознак. Ці діти майже ніколи не помиляються у визначенні емоційного стану іншої людини.

Середній рівень розпізнавання характеризується тим, що емоційний стан пізнається завдяки виділенню декількох не пов'язаних елементів експресії. У

більшості випадків ці діти розрізняють вираз обличчя, а не позу тіла. У них інколи трапляються помилкові відповіді щодо переживань інших людей. Останній, низький рівень розпізнавання, характеризується тим, що розпізнавання емоційного стану інших відбувається поверхнево. Такі діти найчастіше дають помилкові відповіді на розпізнавання емоційного стану іншої людини.

Результати розподілу старших дошкільників за рівнями сформованості здатності до розрізнення емоційного стану інших подані у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Кількісний розподіл досліджуваних за здатністю розпізнавати емоційний стан інших (у%)

Рівні сформованості вміння розпізнавати емоції	%
Високий (аргументоване розпізнавання)	45
Середній(частково аргументоване)	35
Низький (неаргументоване)	20

На підставі результатів спостережень за здатністю старших дошкільників відгукуватися на емоційні стани інших людей, були визначені три підгрупи дітей: з високим рівнем (ті, які завжди дієво реагують на переживання інших), з середнім (діти, які реагують емоційно) та з низьким (діти, які реагують нейтрально) (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Кількісний розподіл дошкільників за здатністю відгукуватися на емоційний стан інших людей (у%)

Рівні здатності дитини	%
Високий (дієве реагування)	35
Середній (емоційне реагування)	45

Низький (нейтральне реагування)	20
---------------------------------	----

За критерієм сприйняття з'ясувалися особливості вміння старших дошкільників сприймати емоційний стан людей за зовнішніми ознаками; розпізнавати емоції, задля чого проводили спостереження за дітьми старшого дошкільного віку під час занять, праці та ігрових моментів.

За критерієм здатності старших дошкільників усвідомлювати власні емоційні стани і на підставі результатів методики А.М. Лутошкіна. були визначені три підгрупи дітей: з високим рівнем (ті, які переважно завжди адекватно розпізнають свої емоційні стани), середнім (які розпізнають їх залежно від ситуації), і з низьким (діти, які взагалі не розпізнають своїх переживань, але іноді розрізняють лише їх полярність) (Табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Кількісний розподіл дошкільників за здатністю до розпізнавання власних емоційних станів

Рівні здатності дитини	%
Високий (завжди розпізнають)	35
Середній (іноді розпізнають)	45
Низький (не розпізнають)	20

З'ясувалося, що старші дошкільники, які завжди розпізнають свої емоційні стани, відзначають у мовленні їх якісне забарвлення, добираючи правильні назви. Зафіксовано зв'язок переживань з успішністю діяльності на занятті, зі схваленням вихователя та можливістю привернути увагу дорослого до свого результату. У бесідах з дошкільниками просліджується стабільна здатність диференціювати та вербалізувати свій емоційний стан.

Виявилось: ті діти, які іноді розпізнають свої емоційні стани, краще роблять це у ситуаціях успіху, а гірше – у суперечливих ситуаціях з іншими дітьми своєї вікової категорії, при незадоволенні відсутністю підвищеної

уваги з боку вихователя. Тобто, така дитина твердо розрізняє стан задоволення і незадоволення, а плутається у конкретних виявленнях емоцій (радість, захоплення, здивування).

Підводячи підсумок, можна стверджувати, що усі дані, отримані нами за вказаними вище методами початкового етапу дослідження, засвідчують, що емоційна культура у старшому дошкільному віці у більшості дітей розвинена недостатньо: 35% досліджуваних характеризуються високим рівнем емоційної культури, 45% - середнім і 20% - низьким. Вказаний стан речей актуалізує доцільність з'ясування впливу суспільного і сімейного виховання на формування у дітей вказаного віку емоційної культури в різних видах діяльності та сферах життя.

2.3. Аналіз впливу на емоційну сферу дошкільників особливостей сімейного й суспільного виховання

З огляду на те, що найважливішим чинником впливу на розвиток у старшому дошкільному віці емоційно злагодженої поведінки є сімейне та суспільне виховання, доцільно приділити увагу аналізу відповідей на запитання анкети педагогів та батьків досліджуваних. Адже саме у віці шести - семи років більшість дітей вступатиме до школи, де уміння проявляти емоції та знання про емоціональну культуру допоможе адаптуватися до нового колективу та визначити свій статус у колі однолітків.

На основі аналізу відповідей вихователів на запитання анкети, визначено, що досліджувані під змістом поняття «емоційна культура» розуміють як уміння правильно проявляти свої емоції., мати гарні манери і відповідне ставлення зі сторони людей, як правило позитивне. Можна констатувати у вихователів достатню обізнаність з цього питання.

Таблиця 2.5

Кількісний розподіл відповідей педагогів на запитання анкети

Анкетування		Розподіл відповідей (у%)
Запитання	Варіанти відповідей	
Як ви розумієте зміст поняття «Емоційна культура»?	Дали відповідь на запитання	100
	Не можуть дати відповідь	0
За якими показниками розрізняють міру емоційної культури дітей дошкільного віку?	Дали відповідь на запитання	75
	Не можуть дати відповідь	25

Чи вважаєте ви дітей емоційно культурними?	Так	75
	Не дуже	12,5
	Ні	12,5
Чи надаєте ви значення вихованню емоційної культури у дошкільнят?	Так	75
	Не дуже	25
	Ні	0
Чи вважаєте ви самих себе емоційно культурними?	Так	87,5
	Не дуже	12,5
	Ні	0
На скільки відрізняється культура поведінки дошкільнят у процесі спілкування з приємними та неприємними людьми?	Дуже відрізняється	75
	Не відрізняється взагалі	25
Які методи, форми, засоби і прийоми ви використовуєте з метою покращення емоційної культури дітей	Бесіди, пояснення	62,5
	Ігри, вправи	25
	Терапія різними засобами (читання казок, піскотерапія, арттерапія)	12,5

Таким чином, було з'ясовано, що значна кількість вихователів (75%) критеріями набуття емоційної культури вважають адекватну поведінку відповідно до встановлених норм, сформованість, вміння дорослого використовувати відповідні методи, засоби, форми і прийоми з метою

покращення емоційної культури дітей дошкільного віку. Водночас 25% опитаних вихователів не змогли відповісти точно на питання, пов'язане з емоційною культурою, і не зазначили критеріїв чи показників оцінки міри її сформованості у дошкільників. Такий стан речей у педагогів може бути наслідком низького рівня рефлексії, відсутністю інтересу до своєї професії, і супроводжуватися негативним ставленням до своєї професії.

Наведений вище аналіз одержаних у ході бесіди відповідей педагогів дозволяє зробити висновок, що переважна їх більшість достатньо добре обізнана у змісті понять «емоційна культура», «міра емоційної культури», «емоційно культурна дитина». Вони виявилися здатними висловити свою думку щодо того, наскільки відрізняється культура поведінки дошкільників у спілкуванні з приємними та неприємними людьми; яке значення вони надають вихованню у дітей емоційної культури, і наскільки здатні забезпечити сприятливі умови для виховання емоційної культури у дітей старшого дошкільного віку.

На основі проведеного аналізу відповідей на анкети батьків, спрямованого на визначення їх обізнаності щодо особливостей виховання у дитини емоційної культури, було отримано досить цікаву інформацію. З'ясувалося, що батькам, а точніше, їх частині, відоме поняття «емоційна культура», проте лише невелика частина взагалі змогла відповісти на поставлені запитання.

Нижче у таблиці наведено узагальнену інформацію, що засвідчує якісно-кількісні характеристики отриманих емпіричних даних.

Таблиця 2.6

Кількісний розподіл відповідей батьків на запитання анкети

Анкетування		Розподіл відповідей (у%)
Запитання	Варіанти відповідей	
Як ви розумієте зміст поняття «Емоційна	Дали відповідь на	25

культура»?	запитання	75
	Не можуть дати відповідь	
За якими показниками розрізняють емоційної культури дітей дошкільного віку?	Дали відповідь на запитання	20
	Не можуть дати відповідь	80
Чи вважаєте ви дітей емоційно культурними?	Так	70
	Не дуже	20
	Ні	10
Чи надаєте ви значення вихованню емоційної культури у дошкільнят?	Так	30
	Не дуже	20
	Ні	50
Чи вважаєте ви самих себе емоційно культурними?	Так	45
	Не дуже	45
	Ні	20
На скільки відрізняється культура поведінки дошкільнят у процесі спілкування з приємними та неприємними людьми?	Дуже відрізняється	75
	Не відрізняється взагалі	25
Які методи, форми, засоби і прийоми ви використовуєте з метою	Назвали	25
	Не назвали взагалі	75

покращення емоційної культури дітей		
-------------------------------------	--	--

З'ясувалося, що на питання «Як ви розумієте зміст поняття «Емоційна культура»?» дали відповідь на запитання лише 25% батьків, але ці відповіді не були зв'язними, в них переважали такі слова, як «можливо», «не впевнена», «мабуть». Відповісти на це ж саме запитання, не змогли дати відповідь 75%. На запитання «За якими показниками розрізняють міру емоційної культури дітей дошкільного віку?» дали схематичні відповіді лише 20%. Констатовано, що 80% представників сімей не змогли дати відповідь, пояснили, що взагалі не знають, що це таке. Попри те, що батьки не дуже розуміють поняття «емоційна культура», більша частина відповіла, що їхня дитина емоційно культурна, що засвідчує їхню неадекватну самооцінку

Визначено, що батьки не надають великого значення вихованню емоційної культури у дошкільників, але вважають себе емоційно культурними 45%, з яких лише 20% відповіли заперечливо на відповідь. Більшість батьків вважає, що культура поведінки дошкільнят у процесі спілкування з приємними та неприємними людьми не відрізняється і лише 25% вважає, що відрізняється.

Встановлено, що переважна більшість батьків не спромоглися відповісти на запитання щодо використання в сім'ї методів і форм виховання емоційної культури дітей дошкільного віку. З'ясувалося, що 75% батьків не відповіли на це запитання анкети і лише 25% відповіли, надавши перевагу бесіді та поясненням.

Порівняльна характеристика відповідей педагогів і батьків щодо емоційної культури дошкільників подано у таблиці 2.7

Розподіл батьків і педагогів за рівнями їх педагогічної культури взаємодії у моральному вихованні старших дошкільників

Таблиця 2.7

<i>Рівні</i>	<i>Показники обізнаності у емоційній культурі</i>	<i>Педагоги (у %)</i>	<i>Батьки (у %)</i>
Високий	Знання державних стандартів дошкільної освіти; розуміння сутності емоційної культури; критеріїв та показників емоційної культури дошкільників; наявність в арсеналі адекватних методів і засобів морального виховання та їх відповідне використання.	75	20
Середній	Знають показники емоційної культури за державними стандартами дошкільної освіти, однак не завжди на них орієнтуються у практичній діяльності, не завжди є послідовними у вихованні емоційної культури; використання методів залежить від ситуації, а не від їх наукової обґрунтованості.	25	30
Низький	Відсутність орієнтування на показники і критерії емоційної культури; необґрунтоване використання методів і засобів емоційної культури; неможливість відповісти на запитання.	0	50

Таблиця має чотири колонки, у яких знаходяться відомості про рівень педагогічної культури та характеристики педагогів і батьків за мірою їхніх знань і вмінь використовувати їх на практиці виховання у дітей старшого дошкільного віку емоційної культури. Як бачимо із таблиці, 75 % вихователів характеризуються високою мірою знань про емоційну культуру; до середнього рівня належать вихователі, які не дуже обізнані у цій сфері та частково знають про емоційну культуру (25 %). Не виявлено жодного вихователя, не обізнаного взагалі з цього питання

З даних таблиці видно, що міра обізнаності батьків суттєво відрізняється від педагогів, адже батьків з високою обізнаністю лише 20%, тоді коли вихователів 75%, з середнім рівнем обізнаності 30% батьків та 25% вихователів і 50% батьків які мають низький рівень обізнаності в емоційній культурі, в той час коли вихователів з цим же рівнем не виявлено.

Таким чином, комплексна методика констатувального етапу дослідження уможливила отримання цікавих даних щодо особливостей знань про емоційну культуру, а також щодо ставлення до цієї проблеми дітей дошкільного віку, вихователів ЗДО та сім'ї. Ця інформація буде відправною точкою під час організації формувального експерименту.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

Завдяки застосуванню комплексної методики констатувального етапу дослідження здійснено аналіз емпіричних даних, одержано інформацію, яка уможливила визначення особливостей сформованості у старших дошкільників емоційної культури. Визначено критерії, показники та компоненти розвитку досліджуваного явища; встановлено рівні вихованості у досліджуваних старшого дошкільного віку емоційної культури як особистісного феномену; зафіксовано відмінності у когнітивному, емоційно-ціннісному та поведінковому компонентах уміння утримуватися від негативних емоцій; схарактеризовано кожний з трьох рівнів вихованості досліджуваного явища - високий, середній та низький; враховано стабільність поведінки та її модальність.

Встановлено чинники, які впливають на характер поведінки дітей старшого дошкільного віку в експериментальних ситуаціях. До них віднесено особливості сімейного та суспільного виховання. Ці вектори було обрано в якості провідних для здійснення якісно-кількісного аналізу емпіричних даних, пов'язаних із впливом вказаних чинників.

Визначено, що система сімейного і суспільного виховання відіграє провідну роль у формуванні досліджуваного особистісного феномена у старшому дошкільному віці. Емоційна культура дитини залежить від обізнаності батьків та педагогів у цьому питанні.

РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ І МЕТОДИ ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА ОЦІНКА ЇХ ЕФІЕКТИВНОСТІ

3.1. Обґрунтування педагогічних умов оптимізації виховного процесу

Ми врахували такі педагогічні умови, які визначали відповідні зміст, організаційні форми, методи (прийоми) та забезпечували їх безперервність, інтеграцію та взаємні зв'язки, зокрема специфіку заходів, що застосовуються для оптимального вирішення проблем виховання старших дошкільників віком 5-6 років. вік емоційної культури. Особливо важливо було визначити певний набір необхідних умов.

У процесі проведення дослідження були визначені та реалізовані наступні педагогічні умови:

1. *Виховання емоційної культури через доцільну організацію педагогами ігрової діяльності зі старшими дошкільниками;*
2. *Розвиток вміння дітей дошкільного віку керувати своїми емоціями.*
3. *Здійснення інформаційно-просвітницької роботи з батьками; залучення батьків і дітей як партнерів до масових заходів.*

У перекладі з латини слово «оптимізація» означає найкраще рішення проблеми, найбільш відповідний у цих умовах перебіг природних або соціальних процесів. Оптимізація дозволяє по-різному розуміти і, отже, різні наслідки. Однак у будь-якому випадку оптимізація включає діяльність, активність, втручання соціального суб'єкта для зміни існуючого в напрямку бажаного [42].

Конкретизуючи зміст першої з вищезазначених педагогічних умов, а саме: *виховання емоційної культури через доцільну організацію педагогами ігрової діяльності зі старшими дошкільниками*, можна сказати, що вона полягає в збагаченні системи необхідних знань про емоційну культуру. Окрім збагачення уявлень дошкільників про навколишній світ та феномен емоційної культури, планується формувати пізнавальну ініціативу у

налагодженні дружніх стосунків, оволодінні культурними формами організації досвіду ефективного спілкування без агресії за допомогою ігор.

Аналіз наукових робіт дослідників пізнавальної діяльності у дітей старшого дошкільного віку, зокрема Б. Ананьєвої, Л. Божович, Л. Венгер, Л. Виготський та ін. Показали, що когнітивний процес є найбільш ефективним за умови активної пізнавальної діяльності. Тому необхідно використовувати пізнавальні інтереси дитини, її готовність пізнавати щось нове, готовність зрозуміти суть речей для глибшого розуміння різних аспектів емоційної культури.

Нам представляється досить цікавою репліка вченого Н. Менчинської про те, що питання дітей є показником розвитку їх мислення. У старших дошкільнят виникають не окремі запитання, а ланцюжки. Такі характерні метаморфози свідчать про зміну перехідних ситуативних когнітивних проявів на стабільні [53]. Тому важливо своєчасно збагачувати знання дошкільників про емоційну культуру.

Автори ігрової проблеми, її роль у розвитку дошкільників досліджували Артемова Л., Бурова П. та Кудикіна Н. Вони писали, що слід забезпечити належну організацію ігор у дошкільній освіті. Слід пам'ятати, що гра як конкретна діяльність не є однорідною, кожен тип гри виконує свою роль у розвитку дитини. Ігри найбільш доступні для дитини дошкільного віку, оскільки відповідають її розумовим та фізичним здібностям. Це сприяє розвитку у дітей інтересів, здібностей, вихованню позитивних рис, допомагає розширити, поглибити та прояснити ідею емоційної культури [8; 18; 44].

Друга педагогічна умова – виховання у дошкільників *вміння керувати емоціями*, полягає в умінні приглушувати негативні переживання, від них, вони розпізнають свої емоційні стани, стримують себе у тому разі, коли хочеться «вибухнути».

Для дітей характерна альтруїстична підтримка когось (наприклад, однолітка), пропонована допомога, іноді довіра., так би мовити Але іноді в

них можна побачити неприязнь, що можна пояснити критичною оцінкою дій, конкретних характеристик щодо партнера по спілкуванню.

Третьою і останньою педагогічною умовою, яку упроваджено на етапі формування, є *проведення інформаційно-просвітницької роботи з батьками; залучення батьків і дітей як партнерів до масових заходів.*

На думку провідних експертів, вихователям дитячих садків та батькам слід зосередити свої зусилля на забезпеченні умов, необхідних для здійснення ефективного освітнього процесу, в якому діти віком 5–6 років зможуть пізнати загально визнані соціальні норми та цінності. Тому існує потреба підвищити рівень обізнаності батьків про емоційну культуру та розвиток виховного потенціалу сім'ї. Досягнення цієї мети можливо завдяки використанню різних інтерактивних форм роботи з дорослими учасниками експерименту.

У роботах учених (О. Андрейчик, Н. Гавриш, О. Кононко, Г. Сартан) відзначено вплив позицій дорослих на розвиток моральної культури малюків. Науковцями з'ясовано, що прояви з боку старших надмірної вимогливості, непоступливості та постійного контролю з їх сторони сприяють появі невпевнених дій, недовіри, замкненості. Між нами кажучи, надмірна опіка чи відсутність твердості й контролю призводять до залежної поведінки, втрати ініціативності, контролю за своїми діями, появою невміння стримувати себе з боку дитини. Оптимальними є такі стосунки, коли з боку дорослих малюк відчуває розумну міру контролю й доброзичливу підтримку, позитивне підкріплення виявів самостійних моральних дій [39; 66].

О. Савенков звернув увагу на важливість правильного впливу дорослих. На його думку, самостійні прояви моральної поведінки відображають здатність дошкільників аналізувати вчинки та вчинки дорослих, оцінювати їх, приймати правильні рішення; нести відповідальність за власну поведінку та її наслідки; здобувати впевненість у можливості та доцільності такої поведінки. Він також підкреслює, що негативне ставлення до незалежної моральної поведінки свідчить про стратегію авторитарного контролю

старших, що супроводжується вимогою дотримання дітьми суворих правил та дисципліни. Водночас, на думку автора, лібералізм стосовно моральних вчинків спричиняє затримку у розвитку власних механізмів регулювання поведінки та контролю діяльності, свободу у прийнятті рішень [61].

Отже, реалізація третьої педагогічної умови сприятиме формуванню емоційної культури у батьків і що в свою чергу допоможе виховати емоційну культуру у дошкільників. Логічним завершенням викладу суті педагогічних умов організації формувального експерименту є схематичне зображення системи. формувальних впливів на рис. 3.1.

Рис.3.1

Як видно з рисунку 3.1, на етапі формування передбачено використання комплексу принципів, педагогічних умов, методів, форм та прийомів виховної роботи, адресованого дітям старшого дошкільного віку, вихователям базового дошкільного закладу та батькам вихованців. Детальніше про застосовані методи, форми та прийоми роботи йтиметься у наступному підрозділі.

3.2. Методика формувального експерименту

За результатами теоретичного аналізу було проведено педагогічний експеримент із перевірки гіпотези дослідження. Мета формувальної частини педагогічного експерименту полягала в розробці та упровадженні у педагогічну практику методики виховання емоційної культури дітей старшого дошкільного віку відповідно до кожного з визначених у попередньому підрозділі педагогічних умов.

До складу методів, застосованих у формувальному експерименті, увійшли:

- різноманітні ігри
- вправа
- бесіда
- психогімнастика
- тренінг
- консультація
- батьківські збори

Різноманітність методів, кожен з яких мав своє смислове навантаження, мала сприяти ефективності здійснення різнобічного впливу на процес формування у старших дошкільників емоційної культури. Як було зазначено раніше, методи нашого прикінцевого етапу дослідження були розподілені у відповідності до чітко окреслених педагогічних умов. Відповідність методів умовам представлена у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Методи формувального експерименту відповідно до визначених педагогічних умов

Педагогічні умови	Методи формування
--------------------------	--------------------------

<p style="text-align: center;">I Виховання емоційної культури через доцільну організацію ігрової діяльності зі старшими дошкільниками</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Ігри «Дитячий сад», «Художники», «Четвертий зайвий». · Заняття «Усміхнулось сонечко» · Вправа «Обличчя»
<p style="text-align: center;">II Виховати вміння керувати емоціями у дітей дошкільного віку</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Вправа на саморегуляцію «Тримай себе в руках» · Дидактична гра «Коли приходять доброта» · Заняття «Ліки від вередливості» · Психогімнастика «Єднання»
<p style="text-align: center;">III Інформаційно-просвітницьку роботу з батьками; залучення батьків і дітей як партнерів до масових заходів</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Бесіда з батьками «Як зміцнювати психічно-емоційний стан дитини» · Батьківські збори «Діти і емоції» · Консультації для батьків «Як дорослі можуть сприяти емоційному розвитку дітей», «Емоції»

Вважаємо за доцільне перейти до ґрунтовного розгляду змісту кожного запропонованого методу та розкрити раціональність їх застосування у межах трьох окреслених нами педагогічних умов.

Педагогічна умова 1

Виховання емоційної культури через доцільну організацію ігрової діяльності зі старшими дошкільниками

Гра «Дитячий сад»

Вибираються два учасники гри, інші діти - глядачі. Учасникам пропонується розіграти наступну ситуацію - за дитиною в дитячий сад прийшли батьки. Дитина виходить до них з виразом певного емоційного стану. Глядачі повинні відгадати, який стан зображує учасник гри, батьки повинні з'ясувати, що сталося з їхньою дитиною, а дитина розповісти причину свого стану.

Гра «Художники»

Мета: розвивати здатність і висловлювати різні емоції на папері. Учасникам гри пред'являються п'ять карток із зображенням дітей з різними емоційними станами і почуттями. Потрібно вибрати одну карток і намалювати історію, в якій вбрання емоційний стан є основною сюжету. Після закінчення роботи проводиться виставка малюнків. Діти відгадують, хто є героєм сюжету, а автор роботи розповідає зображену історію.

Гра «Четвертий зайвий»

Мета: розвиток уваги, сприйняття, пам'яті, розпізнавання різних емоцій.

Педагог пред'являє дітям чотири піктограми емоційних станів. Дитина повинна виділити один стан, який не підходить до решти:

Радість, добродушність, чуйність, жадібність;

Смуток, образа, провина, радість;

Працьовитість, лінь, жадібність, заздрість;

Жадібність, злість, заздрість, чуйність.

В іншому варіанті гри педагог зачитує завдання без опори на картинний матеріал.

Смутку, засмучується, веселитися, засмучуватися;

Радіє, веселитися, захоплюється, злитися;

Радість, веселощі, щастя, злість;

Динамічна вправа. «Маленький привид».

Мета: навчити в прийнятній формі виплеснути накопичений гнів. Інструкція дітям звучить так: «Зараз ми з вами будемо грати роль маленьких

добрих привидів. Нам захотілося трохи побешкетувати і злегка налякати одне одного. Коли я буду плескати в долоні вам треба буде робити руками ось такий рух (зігнуті в ліктях руки, пальці розчепірені) і вимовляти страшним голосом звук «У». Якщо я буду тихо плескати, ви будете тихо вимовляти «У», якщо я буду голосно плескати, ви будете лякати голосно. Але пам'ятайте, що ми добрі привиди і хочемо тільки злегка пожартувати».

Вправа «Обличчя»

Мета: сприяти розвитку розуміння мимічних виразів обличчя. Завдання для дітей полягає у тому, щоб визначити, яке почуття висловлює кожна маска. Маски-обличчя демонструються по черзі. Друга частина вправи спрямована на вміння розрізняти миміку, самостійно свідомо користуватися мимікою для вираження своїх емоцій. Я роздаю учасникам картки з емоціями (так щоб ніхто не бачив) і даю завдання – виразити за допомогою миміки емоцію, яка зображена на малюнку. Решта учасників повинні визначити, що намагався зобразити учасник.

Заняття «Усміхнулось сонечко»

Мета. Дати поняття настрій: радість, сум. Причини виникнення емоцій. Активізувати словник словами: радість, усмішка, сум, компліментами, хороші вчинки. Розвивати пізнавальний інтерес, активність, мислення, емоційну культуру. Виховувати бажання дарувати радість та усмішку оточуючим. (Додаток 5)

Педагогічна умова 2

Виховати вміння керувати емоціями у дітей дошкільного віку

Вправа на саморегуляцію «Тримай себе в руках»

Мета: розвивати у дітей вміння стримувати злість

Діти, якщо ви відчули, що ви злі на когось, вам хочеться плакати або когось ударити- існує багато способів допомогти собі:

Можна взяти аркуш паперу і порвати його

Можна взяти подушку і побити її

А можна просто прийняти позу стриманої людини.

Для цього потрібно розставити ноги на ширині плечей і міцно впертися в підлогу, потім обхопити долоньками свої лікті й сильно притиснути руки до грудей. Порахувати від 1 до 10. Зробити глибокий вдих і видих 3 рази і злість пройде.

Дидактична гра «Коли приходять доброта»

Мета: Усвідомлення значення доброти в житті людини; усвідомлення свого емоційного стану, уміння адекватно його виражати.

Вихователь: Діти, сьогодні до нашої групи завітала фея Доброти і подарувала нам скриньку з особливими подарунками - подарунками доброти.

- Як ви гадаєте, що це за дарунки?

- Що може бути добрим?

Так, правильно! Це і добра посмішка, і добрі очі, і добре серце, і звичайно добре слово.

Для цього потрібно:

- подивитися один на одного добрими очима;
- посміхнутися один одному лагідною й ніжною посмішкою;
- сказати один одному ласкаві слова.

Давайте передамо по колу один одному на дарунки доброти : посмішку, погляд, ласкаве слово.

Діти з посмішкою дивляться один одному а очі і промовляють щирі слова.

Вихователь: Діти погляньте краплинки – краплинки доброти від феї. Вона їх нам також подарувала. (вихователь роздає дітям вирізані з паперу краплинки). Давай з ними також пограємо.

Заняття «Ліки від вередливості»

Інтегроване заняття соціально-морального спрямування.

Мета. Розвивати вміння дітей аналізувати вчинки власні та своїх однолітків, спокійно розповідати про свої бажання, почуття; спонукати дітей бути врівноваженими; дати їм можливість подивитися на себе з боку. Формувати практичні навички поведінки серед людей, уміння контролювати свої емоції, прислухатися до порад дорослих і друзів. Продовжувати вчити дітей передавати свої почуття мімікою, жестами, словами. Виховувати слухняність, розсудливість, людяність, щирість. (Додаток 6)

Психогімнастика «Єднання»

Мета: формування почуття близькості та єднання з однолітками без використання агресії як засобу самоствердження.

Хід проведення: Експериментатор пропонує дітям зайняти позиції по колу, витягнути руки вперед і з'єднати їх в центрі кола. Таким чином потрібно постояти деякий час тихенько, що відчуті єдність маленького колективу та миролюбність атмосфери, де агресія не має місця для реалізації.

Запитання для обговорення:

- Що ви відчували, коли тримались на руки таким чином?
- Вам сподобалось бути у колі своїх однолітків?
- Чи хотіли б ви частіше зазнавати подібних відчуттів?
- Чи почували себе комфортно, в безпеці?

Педагогічна умова 3

Інформаційно-просвітницьку роботу з батьками; залучення батьків і дітей як партнерів до масових заходів

Батьківські збори «Діти і емоції»

Мета: ознайомити батьків з актуальністю та важливістю розвитку емоційної сфери дітей, пояснити батькам те, що щоб навчати дитину потрібно дивитися на ситуацію з позиції свого співрозмовника, розказати про

єдність вихователів і батьків у вихованні, розвитку та корекцію емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку. (Додаток 7)

Бесіда з батьками «Як зміцнювати емоційний стан дитини»

У житті дитини, особливо на ранніх стадіях розвитку, дуже важливі настанови батьків. Діти в цьому віці цілком довіряють батькам, тому до різних фраз і установок потрібно ставитися серйозно. Не слід говорити дитині негативні установки, наприклад, «Чоловіки ніколи не плачуть ...», «Треба думати про себе і нікого не жаліти ...», «Дурник мій ...», і так далі. Такі негативні фрази невірно формують психічно-емоційне здоров'я дитини. Потрібно більше повторювати позитивні установки, такі як: «Що сієш, то і пожинати будеш», «Поплач, тобі стане легше», «Ти прекрасний», «Ти завжди будеш здоровим!» і так далі. Такі фрази благотворно впливатимуть на психіку дитини. Не забувайте хвалити малюка, це буде давати йому впевненість у своїх силах.

Формування життєвої компетентності дитини передбачає багато чинників. Але один з них серед людей, розуміти їх, співчутливо ставитись, правильно оцінювати свої позитивні та негативні риси. Цього можна і треба вчитися з малку.

Консультація для батьків «Як дорослі можуть сприяти емоційному розвитку дітей»

Мета: роз'яснити батькам те, що емоційному розвитку сприяє така поведінка дорослих, яка робить їх джерелом комфорту і підтримки і саме тому так важливо пояснювати дітям значення таких слів, як «тепло», «чуйність», «повага», «емпатія», «щирість» та яким чином вони виражаються. (Додаток 8)

Консультація для батьків «Емоції»

Мета: пояснити батькам важливість керування емоціями, вправлення батьків у правильному напрямку розвитку і керування емоційною культурою; розповісти їм про вікові кризи під час яких вимагати від дитини слухняності та «ламати» її не тільки марно, але й небезпечно. (Додаток 9)

Схарактеризований вище комплекс адекватних предмету дослідження методів формувального експерименту уможливив позитивну динаміку змін в умінні досліджуваних 5-7 років виявляти емоційну культуру. Дана теза доведена даними наступного підрозділу магістерської роботи.

3.3. Оцінка ефективності системи виховання

Мета результуючого етапу дослідження полягала в експериментальному обґрунтуванні ефективності формування у дітей старшого дошкільного віку емоційної культури.

Мета реалізовувалася через розв'язання низки завдань. Основними з них були такі:

1. Провести підсумкове тестування дошкільників, залучених до експерименту, визначити рівень їхніх знань, ставлення та впевненої поведінки; провести підсумкове анкетування батьків та вихователів з метою вивчення їх готовності та здатності до створення ціннісно збагачених умов виховання.

2. Зафіксувати одержані результати.

3. Порівняти дані контрольного експерименту з результатами констатувального.

4. На основі аналізу отриманих результатів визначити ступінь досягнення мети.

Оцінка ефективності системи формування здійснювалася шляхом залучення дітей старшого дошкільного віку у кількості 20 осіб, 20 батьків та 8 представників педагогічного колективу до участі у контрольному експерименті. У ході роботи використано методи початкового етапу, зокрема: спостереження за дітьми у звичайних умовах, індивідуальну бесіду з кожним про роль емоцій та власну здатність на них впливати; проєктивну методику - завершення розпочатого речення (метод незавершеного оповідання).

Зі спостереження за динамікою емоційної культури можна побачити, що рівень показників значно виріс. І дітей з високим рівнем емоційної культури підвищилось, як і показник середнього рівня. З низьким рівнем стало також менше дітей на цілих 10%.

Проведена бесіда дала змогу перевірити і зробити певні висновки по відповідям дітей дошкільного віку. Дітям було все так же задано 6 питань у

певному порядку. І можемо сказати, що результат нас порадував, так як результати покращилися і вже більша частина дітей було обізнана у питанні емоційної культури і зовсім трохи дітей вагалися з відповіддю.

Аналіз проєктивної методики «Незакінчені речення» була проведена за допомогою 5-ти незакінчених речень, де дитині було надано завдання продовжити їх. При використанні на практиці проєктивної методики встановлено, що 10 дітей старшого дошкільного віку повністю використовують набуті знання про емоції в трудовій, ігровій, продуктивній діяльності, 8 дітей частково використовують, і 2 дитини рідко застосовують на практиці ці знання. Тобто, можемо свідчити про те, що після проведеної методології з питання, результати покращилися, відбулася динаміка змін.

Аналізуючи отримані результати виділяємо три рівні сформованості здатності дітей старшого дошкільного віку до розпізнавання емоцій інших людей. Це - високий (аргументоване розпізнавання), - середній (частково аргументоване), - низький (неаргументоване).

Результати розподілу старших дошкільників за рівнями сформованості здатності до розрізнення емоційного стану інших подані у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Динаміка змін у здатності дітей розпізнавати емоційний стан інших людей (у%)

Рівні сформованості здатності дітей розпізнавати емоційний стан дитини	Констатувальний етап (у %)	Контрольний етап у (%)
Високий (аргументоване розпізнавання)	35	50
Середній(частково аргументоване)	45	40

Низький (неаргументоване)	20	10
------------------------------	----	----

Критерій здатності старших дошкільників до відгуку на емоційні стани інших людей.

На підставі результатів спостережень, за критерієм здатності старших дошкільників до відгуку на емоційні стани інших людей, були визначені три підгрупи дітей: з високим рівнем (ті, які завжди дієво реагують на переживання інших), з середнім (діти, які реагують емоційно) та з низьким (діти, які реагують нейтрально) (табл. 3.3)

Таблиця 3.3

Динаміка змін у здатності дошкільників відгукватися на емоційний стан інших людей (у%)

Рівні сформованості здатності дитини відгукватися на стан інших	Констатувальний етап (у %)	Контрольний етап (у %)
Високий (дієве реагування)	35	50
Середній (емоційне реагування)	45	40
Низький (нейтральне реагування)	20	10

Також у межах виявлення рівня емоційного розвитку за критерієм сприйняття з'ясовували вміння старших дошкільників сприймати емоційний стан людей за зовнішніми ознаками; розпізнавати емоції, задля чого проводили спостереження за дітьми старшого дошкільного віку під час занять, праці та ігрових моментів.

За критерієм здатності старших дошкільників усвідомлювати власні емоційні стани і на підставі результатів методики А.М. Лутошкіна. були визначені три підгрупи дітей: з високим рівнем (ті, які переважно завжди адекватно розпізнають свої емоційні стани), середнім (які розпізнають їх залежно від ситуації), і з низьким (діти, які взагалі не розпізнають своїх переживань, але іноді розрізняють лише їх полярність) (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Здатність до розпізнавання власних емоційних станів

Рівні сформованості здатності дитини до розпізнавання власних емоційних станів	Констатувальний етап (у %)	Контрольний етап (у %)
Високий (завжди розпізнають)	35	50
Середній (іноді розпізнають)	45	40
Низький (не розпізнають)	20	10

Старші дошкільники, які завжди розпізнають свої емоційні стани, відзначають у мовленні їх якісне забарвлення, добираючи правильні назви. Є зв'язок переживань з успішністю діяльності на занятті, зі схваленням вихователя, та можливістю привернути увагу дорослого до свого результату. У бесідах з ними просліджується стабільна успішність фіксувати свій емоційний стан.

Ті діти, які іноді розпізнають свої емоційні стани, краще роблять це у ситуаціях успіху, а гірше – у суперечливих ситуаціях з іншими дітьми своєї вікової категорії, при незадоволенні відсутністю підвищеної уваги з боку вихователя. Тобто дитина твердо розрізняє стан задоволення від

незадоволення, а плутається у конкретних виявленнях емоцій (радість, захоплення, здивування).

У таблиці 3.5 подано дані щодо динаміки змін, що відбулися в емоційній культурі дошкільників після проведення прикінцевого експерименту.

Таблиця 3.5

Динаміка змін у кількісному розподілі дошкільників на рівні сформованості емоційної культури

Рівні емоційної культури дошкільників	Кількісний склад на констатувальному етапі (у %)	Кількісний склад на контрольному етапі (у %)	Динаміка змін (у%)
<i>Високий</i>	35	50	+
<i>Середній</i>	45	40	-
<i>Низький</i>	20	10	-

Якісний аналіз кількісних даних таблиці 3.5 дозволяє зробити такі узагальнення: Кількісний склад на початковому етапі та кількісний склад на кінцевому етапі має таку динаміку змін: високий рівень емоційної культури з 35% зріс до 50%, це в свою чергу говорить про те, що 15% дітей із середнім рівнем емоційної культури перейшли до високого рівня, а 20% залишились на місці, враховуючи, що 10% дітей з низьким рівнем перейшли до середнього рівня. Саме тому із 45% середнього рівня стало 40%, а з 20% низького рівня емоційної культури стало 10%. З одного погляду динаміка змін відбулася лише у високого рівня, але з іншого – вона відбулася і в інших дітей середнього та низького рівнях. Це сталося завдяки проведеній методиці формувального експерименту.

Це засвідчує, що методика прикінцевого етапу дослідження, адресована дітям, допомогла покращити рівень їхньої емоційної культури, уміння проявляти емоції та керувати ними.

Показники результатів аналізу анкет, які заповнювали вихователі дещо змінився. А саме, ті вихователі, які не могли дати відповідь на запитання раніше, цього разу впевнено відповідають на поставлене питання, від них звучать позитивні відповіді і відсоток тих, хто освідомлений з даного поняття сягає 100%, а це 8 вихователів, які брали участь у експерименті.

Таким чином, було з'ясовано, що така кількість вихователів (100%) критеріями набуття емоційної культури вважають адекватну поведінку відповідно до встановлених норм, сформованість емоційної культури у дитини, вміння використовувати відповідні методи, засоби, форми і прийоми з метою покращення емоційної культури дітей дошкільного віку.

У ході роботи важливо було порівняти відповіді педагогів з відповідями батьків досліджуваних на запитання анкети. Нижче у таблиці наведено узагальнену інформацію, що засвідчує якісно-кількісні характеристики отриманих емпіричних даних.

Таблиця 3.6

Кількісний розподіл відповідей батьків на запитання анкети на етапі контролю

Анкетування		Розподіл відповідей батьків на констатувальному етапі(у%)	Розподіл відповідей батьків на контрольному етапі(у%)	Динаміка змін
Запитання	Варіанти відповідей			
Як ви розумієте зміст поняття «Емоційна	Дали відповідь на запитання	25	75	+

культура»?	Не можуть дати відповідь	75	25	-
За якими показниками розрізняють міру емоційної культури дітей дошкільного віку?	Дали відповідь на запитання	20	75	+
	Не можуть дати відповідь	80	25	-
Чи вважаєте ви дітей емоційно культурними?	Так	70	62,5	-
	Не дуже	20	25	+
	Ні	10	12,5	+
Чи надаєте ви значення вихованню емоційної культури у дошкільнят?	Так	30	62,5	+
	Не дуже	20	25	+
	Ні	50	12,5	-
Чи вважаєте ви самих себе емоційно культурними?	Так	45	62,5	+
	Не дуже	45	37,5	-
	Ні	20	0	-
На скільки відрізняється культура поведінки дошкільнят у процесі спілкування з приємними та неприємними людьми?	Дуже відрізняється	75	50	-
	Не відрізняється взагалі	25	50	+

Які методи, форми, засоби і прийоми ви використовуєте з метою покращення емоційної культури дітей	Назвали	25	87,5	+
	Не назвали взагалі	75	12,5	-

Отже, на питання «Як ви розумієте зміст поняття «Емоційна культура»? Дали відповідь на запитання аж 75% батьків, а не змогли дати відповідь 25%.

На запитання «За якими показниками розрізняють міру емоційної культури дітей дошкільного віку?» дали відповідь на запитання 75 %, і 25% не можуть дати відповідь.

Минулого разу, попри те, що батьки не дуже розуміли поняття «емоційна культура», більша частина відповіла, що їхня дитина емоційно культурна минулого разу, цього ж разу відповіді змінилося. 62,5% батьків вважають, що їх дитина емоційно культурна, 25% вважають дитину не дуже емоційно культурною і 12,5% взагалі вважають дітей не емоційно культурними. Такі ж показники на відповідь питання щодо надання значення вихованню у дітей емоційної культури

Себе емоційно культурними вважають 62,5% батьків та 37,5% вважають себе не дуже емоційно культурними і ніхто не відповів заперечливою відповіддю на запитання

На запитання про те, на скільки відрізняється культура поведінки дошкільнят у процесі спілкування з приємними та неприємними людьми? Думки поділилися порівну, вийшло 50 на 50 так сказати.

І, що радує більшість батьків назвала методи, форми, засоби і прийоми з метою використання їх у покращенні емоційної культури.

У таблиці 3.6 надано дані констатувального та контрольного етапу дослідження. І бачимо, що батьки, які не могли дати відповідь на запитання,

впевнено на них відповідають, що свідчить про те, що вони знають про що говорять. Обізнаність батьків з цього питання зростає.

Тож можемо сказати, що динаміка змін відбулася. Про це свідчать відповіді батьків, які ми співставили і отримали дані початкового і результуючого етапу дослідження.

За проведеним дослідженням, можна зробити порівняльну характеристику між педагогами і батьками у обізнаності щодо емоційної культури дошкільників. Нами були сформульовані такі характеристики педагогів і батьків та внесено до таблиці :

Таблиця 3.7

Розподіл батьків і педагогів за рівнями їх педагогічної культури на контрольному етапі експерименту

Рівні	Показники обізнаності у емоційній культурі	Педагоги (у %)	Батьки (у %)
Високий	Знання державних стандартів дошкільної освіти; розуміння сутності емоційної культури; критеріїв та показників емоційної культури дошкільників; наявність в арсеналі адекватних методів і засобів морального виховання та їх відповідне використання.	100	62,5
Середній	Знають показники емоційної культури за державними стандартами дошкільної освіти, однак не завжди на них орієнтуються у практичній діяльності, не завжди є послідовними у вихованні емоційної культури; використання методів залежить від ситуації, а не від їх наукової обґрунтованості.	0	25
Низький	Відсутність орієнтування на показники і	0	12,5

	критерії емоційної культури; необґрунтоване використання методів і засобів емоційної культури; неможливість відповісти на запитання.		
--	--	--	--

Таблиця має три колонки у яких знаходяться відомості про рівень педагогічної культури та характеристики педагогів і батьків за мірою їх знань і вмінь використання їх на практиці щодо виховання у дітей старшого дошкільного віку емоційної культури. Як бачимо із таблиці, 100 % вихователів характеризуються високою мірою знань про емоційну культуру. Щодо батьків, то можна сказати, що до високого рівня належать 62,5% батьків, до середнього рівня належать батьки, які не дуже обізнані у цій сфері та частково знають про емоційну культуру (25 %). Найменший відсоток (12,5%) становлять батьки, які не обізнані взагалі з цього питання.

Таким чином, комплексна методика прикінцевого етапу дослідження уможливила отримання цікавих даних щодо особливостей знань про емоційну культуру, а також щодо ставлення до цієї проблеми вихователів ЗДО та сім'ї. Ми можемо спостерігати за тим, як покращилися результати дослідження на цьому етапі роботи, що говорить про те, що використання даної методики призвела до покращення результатів експерименту.

Таким чином, результати кінцевого експерименту засвідчили, що система виховних впливів, запроваджені педагогічні умови та розроблений комплекс методів виявилися в цілому досить ефективними, що засвідчено позитивною динамікою змін у знаннях, ставленнях та впевненій поведінці усіх учасників експерименту. Отже, мету дослідження досягнуто, гіпотезу підтверджено, завдання розв'язані.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

В даному розділі обґрунтовано педагогічні умови оптимізації виховного процесу у закладі дошкільної освіти; описано методiku формувального експерименту відповідно до кожної з трьох педагогічних умов; здійснено оцінку ефективності системи формування емоційної культури досліджуваних.

Методикою прикінцевого експерименту передбачено впровадження та оцінку ефективності запропонованих нами методів формування, спрямованих на розвиток у старших дошкільників емоційної культури. Засвідчено варіативність методів, що виявилися вельми ефективними для здійснення різнобічного впливу на усіх учасників експерименту.

Ґрунтовно розглянуто зміст кожного запропонованого методу та розкрито доцільність їх застосування у межах трьох окреслених педагогічних умов, а саме: виховання емоційної культури через доцільну організацію ігрової діяльності зі старшими дошкільниками; формування вміння дітей дошкільного віку керувати емоціями; організація інформаційно-просвітницької роботи з педагогами і батьками, залучення батьків і дітей як партнерів до масових заходів.

Після впровадження розробленої методики прикінцевого етапу дослідження відбулися помітні зміни у проявах емоційної культури дітей дошкільного віку, знаннях та ставленні до дитячої емоційної культури батьків та педагогів. Одержані результати ілюструють позитивні тенденції, які спостерігаються в усіх учасників експерименту після їхньої участі у прикінцевому експерименті. Позитивні тенденції пояснюються збагаченням комунікативного досвіду дошкільників у ситуаціях конфлікту; практичному застосуванні дітьми 5-7 років уміння будувати конструктивні стосунки з однолітками; популяризацією серед педагогів та батьків сучасних виховних технологій.

За кінцевими результатами формувального експерименту підтверджено ефективність запропонованих методів формування у заданих педагогічних умовах виховання.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено розгорнутий аналіз проблеми виховання емоційної культури у дітей старшого дошкільного віку. Результати проведеної експериментальної роботи вказали на виконання поставлених завдань і дозволили дійти наступних висновків:

1. На основі аналізу педагогічних, соціально-педагогічних та психолого-педагогічних наукових джерел визначено, що існують різні підходи і трактування сутності емоційної культури, механізмів та умов її виникнення у віці дошкільняти. Визначено: явище, що ми вивчали засвідчується орієнтацією дітей вказаного віку на моральні норми і правила спілкування з оточуючими та умінням регулювати свої стани та утримуватися від прояву назовні негативних емоцій.

2. Схарактеризовано, що таке складне системне утворення особистості, як емоційна культура включає в себе три взаємопов'язані компоненти:

1) *когнітивний*, або інтелектуальний, що представляє собою систему пізнавальних процесів, що забезпечують орієнтування дитини в емоційному світі інших людей і самої себе, а також сукупність її знань про світ емоцій;

2) *ціннісно-смісловий* - система позитивних відносин людини до власного світу емоцій і емоцій інших людей, як невід'ємної частини особистості;

3) *поведінковий*, або практичний компонент, що включає в себе систему умінь і навичок поведінки людини з емоційним світом інших людей і самого себе.

3. Розроблено, апробовано та упроваджено методіку діагностики досліджуваного явища, спрямовану на дослідження особливостей прояву та міри сформованості такого особистісного феномену у дітей старшого дошкільного віку, як емоційної культури .

Визначено критерії, показники та складові розвитку емоційної культури; встановлено рівні вихованості у досліджуваних передшкільного віку

емоційної культури; запроцьольовано відмінності у когнітивному, емоційно-ціннісному та поведінковому компонентах емоційної культури; описано кожний з трьох рівнів розвиненості досліджуваного явища - високий, середній та низький.

4. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність трьох педагогічних умов оптимізації виховного процесу у закладі дошкільної освіти: *виховання емоційної культури через доцільну організацію педагогами ігрової діяльності зі старшими дошкільниками; розвиток вміння дітей дошкільного віку керувати своїми емоціями; здійснення інформаційно-просвітницької роботи з батьками; залучення батьків і дітей як партнерів до масових заходів.*

Розроблено та впроваджено методику формувального експерименту відповідно до кожної з трьох педагогічних умов, метою якої є підвищення рівня розвитку у дітей старшого дошкільного віку уміння виявляти емоційну культуру шляхом оптимізації виховного процесу в межах сім'ї та навчального закладу. Серед методів були наступні: ігри «Дитячий сад», «Художники», «Четвертий зайвий», заняття «Усміхнулось сонечко», вправа «Обличчя», вправа на саморегуляцію «Тримай себе в руках», дидактична гра «Коли приходить доброта», заняття «Ліки від вередливості», психогімнастика «Єднання», бесіда з батьками «Як зміцнювати психічно-емоційний стан дитини», батьківські збори «Діти і емоції», консультації для батьків «Як дорослі можуть сприяти емоційному розвитку дітей», «Емоції».

Розглянуто зміст кожного запропонованого методу, розкрито раціональність їх застосування, визначено їх мету, а також продемонстровано хід їх реалізації.

5. Шляхом контрольного зрізу зафіксовано позитивну тенденцію у показниках емоційної культури дітей старшого дошкільного віку під час взаємодії з однолітками: внаслідок системи формувальних впливів кількість досліджуваних з високим рівнем емоційної культури зросла з 35% до 50% ; з середнім рівнем з 45% до 40%; частка старших дошкільників з найнижчим

рівнем сформованості емоційної культури з 20% до 10% змінилася. За підсумками прикінцевого етапу дослідження підтверджено ефективність запропонованих педагогічних умов та методів виховання у дітей старшого дошкільного віку.

Встановлено, що відбулися позитивні зміни у знаннях, ставленні до емоційної культури та стилю керівництва поведінкою дитини під час конфліктів з однолітками у вихователів дошкільного закладу та батьків. Це засвідчується показниками рівня знань про емоційну культуру вихователів – їх кількість зросла з 75% до 100%, а у батьків - до 62,5%. При цьому найнижчий показник сягав лише 12,5%. Це дозволяє зробити висновок, що представлені методики позитивно вплинули на результат дослідження.

Наше дослідження не вичерпує усіх проблем, пов'язаних із досліджуваною проблемою. Перспективними напрямками подальшої роботи в означеному напрямі є: вивчення особливостей емоційної культури у відкритих та закритих типах дошкільних закладів; вивчення питання наступності у роботі з емоційною культурою на етапі передшкільного віку; опрацювання методичного забезпечення процесу виховання в ранньому онтогенезі емоційної культури як базової властивості особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єрємiна Т. Розвиток соціально-емоційної адаптивності і компетентності у дітей з порушеннями мови як основи емоційної культури // Міжнародний освітній портал. 2013, С.1-8 URL: <https://www.maam.ru/detskijasad/razvitie-socialno-yemocionalnoi-adaptivnosti-i-kompetentnosti-u-detei-s-narushenijami-rechi-kak-osnovu-yemocionalnoi-kultury.html>
2. Токарь Л. В. Емоційний інтелект як передумова розвитку успішної особистості. <http://kochubeevskagromada.com.ua/data/documents/DOSVID-TOKAR-L.V.pdf>
3. Saarni C., Mumme D. L. & Campos J. J. (1998). Emotional development: Action, communication, and understanding. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol.Ed.), Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development (5 th ed., pp. 237–309). New York: Wiley
4. Агіляр Туклер В. В. Виховання ініціативності дітей у ігровій діяльності: сучасний стан. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія.* 2017. № 1. С. 80-85.
5. Артемова Л. В. Історія педагогіки України. Київ : Либідь, 2006. 424 с.
6. Артемова Л. В. Відображення знань дітей у спільних іграх. *Дошкільне виховання.* 1973. № 9(386). С. 10-14.
7. Артемова Л. Основа повноцінного змісту (використання в іграх знань про працю дорослих). *Дошкільне виховання.* 1980. №2. С. 11–12.
8. Артемова Л. Наука – практиці. *Дошкільне виховання.* 1981. №1. С 2-3.
9. Базовий компонент дошкільної освіти / авт. кол-в : Богущ А. М., Беленька Г. В., Київ : “Академвидав”, 2015. – 448 с.
10. Батьківські конференції. *Дошкільне виховання.* 1959. №9. С. 46–47.

11. Бех І. Д. Виховання особистості. *Вибрані наукові праці. Том 1.* Чернівці : Букрек, 2015. 840 с
12. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». ТОВ «Мандрівець», 2017. 256 с.
13. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте: психологическое исследование. М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
14. Бондарева И. В. Театрализованная деятельность как средство развития творческих способностей детей старшего дошкольного возраста. Электронный ресурс. <http://www.moi-detsad.ru/metod52-3.htm/>
15. Бреслав Г. М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонения. М. : Педагогика, 1990. 144 с.
16. Буре Р.С., Островська Л. Ф. Вихователь і діти. Москва. Просвещение. 1985.
17. Бутова А. П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 256 с.
18. Бутова, А. Роль дорослого в розвитку творчих ігор. *Дошкільне виховання* : Науково-педагогічний журнал для педагогів і батьків. - Київ, 2007, N 1, С.10-13.
19. Бутова А. Гра – ефективний засіб виховання самостійності дітей дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2010. № 5. С. 17-27.
20. Васюкова Н. Е. Развивающий потенциал игр-драматизаций. *Детский сад от А до Я.* 2008. № 4. С. 36-42.
21. Выготский Л. С. Учение об эмоциях. Собрание сочинений. Т. 4. Москва, 1984. С. 318.
22. Галян О. І. Особливості емоційного самоствалення майбутніх психологів. *Актуальні проблеми практичної психології: збірник статей Всеукраїнського науково-практичного семінару (26 березня 2015 р.).* Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2015. С. 27-31.

23. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
24. Давлетшина Р. М. Эмоциональная культура как фактор активизации здоровьесозидающего потенциала личности. *Alma mater: Вестник высшей школы*. 2012. № 7. С. 85-92.
25. Данилова О., Діагностика дошкільнят. *Проективні методика* // www.efekton.ru
26. Долинна О., Низковська О. Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі. *Дошкільне виховання*. 2010. № 10. С. 7-15.
27. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: 2-ге видання: навч. пос. Київ : “Академвидав”, 2015. 448 с.
28. Ермолаева М. В. Особенности и средства развития эмоциональной сферы дошкольников : учеб. пособие. М. : Издательство Московского психологосоциального института; Воронеж : Изд. НПО “МОДЭК”, 2008. 336 с.
29. **Єршоміна Т. Розвиток соціально-емоційної адаптивності і компетентності у дітей з порушеннями мови як основи емоційної культури**
30. Завязун Т. В Проблема розвитку структурних компонентів мовлення старших дошкільників у грі: сучасні підходи дослідження. Режим доступу: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v4/i15/6.pdf>
31. Запорожец А. В. Эмоциональное развитие дошкольника: пособие для восп. дет. сада. М. : Педагогика, 1985. 176 с.
32. Запорожец А. В., Неверович Я. З. К вопросу о генезисе, функции и структуре Эмоциональных процессов у ребенка. *Вопросы психологии*. 1974. № 6. С. 59-73.
33. Зеньковський В. В. Психологія дитинства М., 1998. 378 с.
34. Изард К. Э. Психология эмоций. СПб., 2000. 250 с.

35. Карабаєва І. Дитячий садок і Нова українська школа: як прокласти місток. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. № 9. С. 9-16.
36. Карасьова К. В., Піроженко Т. О. Світ дитячої гри. К. : Шк. світ, 2010. 128 с.
37. Козлова С А. Дошкільна педагогіка : учеб. пособие для студ. дошк. отделений и фак. сред. пед. учеб. заведений. 4-е изд., стер. М. : AcademiA, 2002. 415 с.
38. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-метод. посіб. наук. ред. О. Л. Кононко. «Дошкільне виховання». 2003. 244 с.
39. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві). К. : Освіта, 1998. 255 с.
40. Рацул А. Б. Педагогіка: інформативний виклад [навч. посіб. / 2-ге вид., перероб. і допов.]. К. : КНТ, 2015. 320 с.
41. Кононко О. Найголовніше “погода” вдома, або як сформувати емоційну сприйнятливість і чутливість. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2017. №5. С. 32-40.
42. Кривега Л. Д. Мироззренческие ориентации личности в условиях трансформации общества. Запорожье: ЗГУ, 1998. 202 с.
43. Кудикіна Н. В. Гра: феноменологічна та педагогічна характеристики. *Освітологічний дискурс*. 2010. № 1. С. 20-31.
44. Кудикіна Н. В. Психологічні витoki педагогічної теорії ігрової діяльності. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2004. Вип. 19. С. 154-157.
45. Лаврентьєва Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище : європейський досвід та новітні підходи. *Палітра педагога*. 2001. № 4. С. 11-13.

46. Лазуренко О. О. До питання щодо розвитку поняття «емоційна компетентність» у психології. Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2015/797-1425063157.pdf>.
47. Лафренье П. Эмоциональное развитие детей и подростков. СПб. : ПРАЙМ – ЕВРОЗНАК, 2004. 256 с.
48. Леонтьева О. Т. Карл Орф. Москва : Музыка, 1984. 176 с.
49. Либин А. В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. М. : Смысл, 2000. 549 с.
50. Манухина С. Ю. Психология труда : учебник и практикум для академического бакалавриата. Москва : Издательство Юрайт, 2017. 485 с.
51. Медушевский В. В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки. Москва: Музыка, 1976. 78 с.
52. Мельничук І. В. Генеза емоційних особливостей у сучасних дітей. *Наука і освіта*. 2002. № 5. С. 42-44.
53. Менчинская Н. А. Проблемы обучения, воспитания и психического развития ребенка. М. : МПСИ, Воронеж: Модэк, 2004. 512 с.
54. Милашевська І. А., Демидова С. К. «Веселкова музикотерапія: Оздоровчо-освітня робота з дітьми старшого дошкільного віку». Тернопіль : Мандрівець, 2015. 44 с.
55. Олійник О. Особливості емоційного розвитку та умови формування емоційної культури дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованих ігор. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 47. С. 167-173.
56. Олійник О. Стратегія культивування емоційної культури як ключова інноваційна ідея формування ціннісних потреб дитини. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2019. Том 2, № 26. С. 281-286.
57. Островська Л. Ваша дитина вихована. *Дошкільне виховання*. 1986. № 6. С. 9.
58. Ярмаченка М.Д. Педагогічний словник . К. : Педагогічна думка, 2001. 514 с.

59. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив. М. : Политиздат, 1982. 255 с.
60. Піроженко Т.О. Ігрова діяльність дошкільника : молодший дошкільний вік. Київ : Генеза. – 88 с.
61. Положення Про батьківські збори Марганецької школи № 5: затвер. на заг. зборах навч. закладу 2009 р. – Режим доступу : <http://marganets-school5.edukit.dp.ua>
62. Поніманська Т. І. Виховання людяності : технологічний аспект *Дошкільне виховання*. 2008. № 4. С. 3-5.
63. Проскура О. В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками. К. : Освіта, 1998. 199 с.
64. Прусакова О. А., Сергиенко Е. А. Понимание эмоций детьми дошкольного возраста. *Вопросы психологии*. 2006. № 4. С. 24-35.
65. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / В.О. Олефир та ін. Прапор: Х, 2009. 672 с.
66. Рацул А.Б., Довга Т.Я., Рацул А.В. Педагогіка: інформативний виклад: навч. посібник . Київ : КНТ, 2015. 320 с.
67. Реан А. А. Психология детства. СПб.: «ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК». 2003. 368 с.
68. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. М., 1989. 781 с.
69. Сергеева О.А. Структура эмоциональной культуры. *Приоритетные направления развития науки и технологий: доклады всерос. научн.-технич. конф.* Тула, 2009. С. 53-55 .
70. Скалозуб Т. І., Професійна компетентність майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у роботі з художньою книгою. *Наука і освіта*. 2010. № 2. С. 123-126.
71. Сопрун И. П. К вопросу об особенностях эмоционального развития детей дошкольного возраста. *Наука і освіта*. 1998. № 3. С. 60-62.
72. Сухомлинський В. О. Живопис. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. К. : Радянська школа, 1977. С. 557-565.

73. Тарнавська Н. П. Емоційно-розвиваючий простір дошкільника у дошкільному навчальному закладі та родині. *Личность в едином образовательном пространстве: Сборник научных статей I Международного образовательного форума (г. Запорожье, 5 -7 мая 2010 года). Часть 2 Конференции «Детство в современном мире: первые 7 лет и вся жизнь», «Информационно-коммуникативное пространство как новая среда личности»*. Вид-во «ЛПС», 2010. С. 201 – 206.
74. Титов Е. В. Если знать, как действовать. М. : Просвещение, 1993. 103 с.
75. Трофаїла Н. Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Педагогічні науки*. 2014. Вип. 1.45. С. 155-158.
76. Фір С. Що таке емоційний інтелект і як його розвивати на музичних заняттях? *Спеціалізований журнал Музичний керівник*. 2017. №10. С. 20-27.
77. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности: пер. с англ. Э. М. Телятниковой. М. : АСТ, 1973. 624 с.
78. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология : учебное пособие. М.: Право и Закон,1997. 320 с.
79. Шевчук А. Творче освоєння дитиною світу культури. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 12. С. 4-10.
80. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підруч. 3-те вид., виправ. і допов. К. : Алерта, 2012. 696 с.
81. Штерн В. Психология раннего детства до шестилетнего возраста. Пер. с нем. Петроград: 26-я типография,1922. 280 с.
82. Шульга Т. В. Емоційна культура сучасного фахівця дошкільної освіти. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2019. № 52. С. 36-52.
83. Эльконин Д. Б. Психология игры. 2-е изд. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. 360 с.

84. Якобсон П.М. Проблема психологи эмоций // Психологическая наука в СССР. 1960. № Т. 2. С.22-42.

85. Якобсон П.М. Чувства, их развитие и воспитание. М.; 1976. 64 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Метод спостереження

Давня, незмінна, проста і одночасно складна, легка, але не надійна діагностика - це діагностика, здійснювана педагогом в процесі природно протікає реальному житті дітей. Перебуваючи поруч з дітьми, педагог бачить і чує найрізноманітніші прояви особистості вихованців, за цими спостереженнями він робить висновок. Педагог спостерігає ставлення до цінностей навколишнього світу. Наприклад, діти, побачивши малюка, проявили жалість і активне бажання надати допомогу; в іншому випадку вони відгукнулися на труднощі молодої жінки; потім педагог побачив, як діти плакали в театрі, проживаючи горе героя вистави; і на уроці коли виявилось, що немає кольорового паперу у одного з учнів, вони протягнули йому з усіх боків свою папір. У педагога з'явилися підстави характеризувати дітей як чуйних і вміють співчувати іншій людині. Їх реального поведінки довіряти можна більше, ніж рішень, які діти дадуть під час тестування. Але за умови вільного виявлення волі дітей, без виховного тиску педагога.

Спостереження передбачає також створення штучним чином ситуацій природного плану. Проводити спостереження в таких ситуаціях професійно цікаво, тому що діти в цей момент вільні у виборі поведінки.

Повсякденні спостереження за дітьми завжди мають пріоритет перед особливими методиками, як би хитрі останні не були. Але ось що важливо:

- Спостерігають стосунки - не дії;
- Спостерігають в ситуації вільного виявлення - без тиску з боку;
- Спостерігають ціннісні відносини в їх конкретній приватної формі, витягуючи з події або дії приховане ціннісне ставлення;

Спостереження не є хаотичним, воно фіксує характеристики, а якщо надається можливість, виробляє так званий «поведінковий зріз», відзначаючи

досконалий дітьми поведінковий вибір в його кількісних показниках і наочної, зручною для аналізу форми;

- Спостерігають не тільки за тим, що проявляється, але і за тим якою мірою під благотворним впливом змінюється виявлену зараз ставлення, скориговане теж зараз, бо педагог знаходиться поруч, спостерігає динаміку розвитку дітей, простежує плідність освоєння, засвоєння і присвоєння культури.

КАРТА СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Прізвище, ім'я, стать, вік дитини

Дата Спостереження	Ситуація	Характер емоцій на початку діяльності	Характер емоцій під кінець діяльності	Реагування на труднощі та конфлікти

У протоколах слід зафіксувати:

- *наскільки складно-легко, довго-швидко тривав процес розподілу ділянок роботи;*

- *прийняте рішення (вирішили спільно робити усе /обидва задоволені/; розподілили між собою ділянки роботи відповідно інтересів, за добровільною згодою кожного, справедливо /обидва задоволені/; розподілили їх несправедливо, хтось залишився незадоволений;*

- *здатність впливати на власну поведінку та висловлювання (домовляються, узгоджують позиції, знаходять компроміс, діють конструктивно; сперечаються, докоряють, вказують іншому на помилки й недоліки, намагаються перетягти на себе бажане, діють деструктивно);*

- *готовність допомогти однолітку (кожного виконавця);*

- *прояв емоційної культури* (власної та однолітка) - намагається впоратися з проявами емоцій; як ставиться до емоцій однолітка;
- *результативність спільної діяльності* (правильність, якість кінцевого результату);
- *культура поведінки* (оцінка кінцевого виробу, власного внеску, внеску партнера; її адекватність).

Питання до бесіди

1. Як ти вважаєш, кого можна назвати культурною людиною?
2. Коли тебе хтось образить, як себе поводиш?
3. Чи допомагаєш іншим коли потрібна допомога?
4. Чи допомагаєш, якщо це допомога одноліткам?
5. З ким ти себе поводиш лагідно?
6. Чи є такі люди з якими ти себе поводиш некультурно?

Проективна методика «Незакінчені речення»

Перелік незакінчених речень

1. Хлопчик засмучений тому, що.....
2. Вихователька подивилась на мене суворо тому, що.....
3. Та дівчинка засміялась, бо
4. Якщо ти обіймеш тата чи маму ти відчуєш.....
5. Коли в тебе падає іграшка, ти

Анкетування для батьків та педагогів

1. Як Ви розумієте зміст поняття «емоційна культура»?
2. За якими показниками розрізняєте міру емоційної культури дітей дошкільного віку?
3. Чи вважаєте Ви дітей емоційно культурними (так, не дуже, ні)?
4. Чи надаєте значення вихованню емоційної культури дошкільників (так, не дуже, ні)?
5. Чи вважаєте Ви емоційно культурними самих себе (так, не дуже, ні)?
6. Наскільки відрізняється культура поведінки дошкільників у спілкуванні з приємними і неприємними людьми?
7. Які методи, форми, засоби і прийоми використовуєте з метою покращання емоційної культури дітей?

Заняття «Усміхнулось сонечко»

Мета. Дати поняття настрій: радість, сум. Причини виникнення емоцій. Активізувати словник словами: радість, усмішка, сум, компліментами, хороші вчинки. Розвивати пізнавальний інтерес, активність, мислення. Виховувати бажання дарувати радість та усмішку оточуючим.

Обладнання. Намальоване іграшкове сонечко з одного боку веселе, з іншого – сумне, іграшки, лялька, дзеркальця, фломастери, заготовки сонечок, пісня “Веселі промінці”.

Хід заняття.

- Діти подивіться, хто це заглядає до нас у віконечко? (Сонечко). Привітались з ним. Яке до нас прийшло сонечко веселе чи сумне? А з чого ви дізнались, що воно веселе? (Посміхається). Посміхніться і ви сонечку.

- Запросіть його до нас у гості.

(Проходять на килимок, на якому розкидані іграшки).

- Діти, подивіться на сонечко, що змінилося, яке воно?(Сумне). Чому ж воно засумувало? (Відповіді дітей).

- А іграшки сумні чи веселі? (Чому).

- Що необхідно зробити, щоб воно знову стало радісне і усміхнене?

(Скласти іграшки на іграшкову полицку). (Сонечко посміхається).

- На вашу думку, ви зробили хороший вчинок чи ні?

- Якщо робити хороші вчинки, то від того оточуючим буде добре, вони будуть раді.

- Проїдемо далі, покажемо сонечку нашу групову кімнату. (Сонечко стало знову сумне). Як ви думаєте чому? Побачили ляльку, яка сидить сама і дуже сумна.

- Що ж із нею трапилось? Чому вона сумує? (Відповіді дітей). (Лялька каже, що їй чомусь не весело).

- Що необхідно зробити, щоб вона посміхалась, була радісна? (Відповіді дітей).

- Як ви вважаєте, яка лялька? (Діти кажуть компліменти, садять її до ляльок). Лялька весела, радісна.

- Діти, подивіться, сонечко посміхається?

- Якщо говорити хороші слова – компліменти, то це дуже приємно оточуючим. У них з'являється усмішка на устах.

- А ви завжди веселі, завжди посміхаєтесь? (Відповіді дітей). Подивіться на себе у дзеркало. (Дивляться, посміхаються, роблять сумний вираз обличчя, пропонують посміхнутися один одному).

- Сонечку сподобалось, як ви посміхались один одному, але воно помітило, що наші гості сумні.

- Чим же можна розвеселити їх? (Відповіді дітей).

- Сонечко принесло із собою маленькі промінчики – сонечка. Якщо їх подарувати гостям, то вони зрадіють, їм стане тепло на душі і вони будуть радісні, веселі.

- Ось ми їх роздивимось. Чого не вистачає на сонечках? (Немає ротика, не видно, сумні вони чи веселі).

Що треба зробити? (Показ на дошці, як намалювати сумний ротик, а як радісний, пропоную намалювати спочатку у повітрі, потім діти малюють і дарують гостям свої сонечка).

- Сонечку час уже йти. Що ми йому подаруємо на згадку?

(Діти дарують пісню “Веселі промінчики”).

Заняття «Ліки від вередливості»

Інтегроване заняття соціально-морального спрямування.

Мета. Розвивати вміння дітей аналізувати вчинки власні та своїх однолітків, спокійно розповідати про свої бажання, почуття; спонукати дітей бути врівноваженими; дати їм можливість подивитися на себе з боку. Формувати практичні навички поведінки серед людей, уміння контролювати свої емоції, прислухатися до порад дорослих і друзів. Продовжувати вчити дітей передавати свої почуття мімікою, жестами, словами. Виховувати слухняність, розсудливість, людяність, щирість.

Хід заняття.

1 частина.

Емоційно-ціннісний розвиток.

Вихователь.

Добрий ранок, діти любі!

Чи усе гаразд в нас в групі?

Ви довкола роззирніться,

Одне одному всміхніться,

Щоб ніхто не сумував,

З усіма радів і грав!

Пізнавальний розвиток.

Вихователь. Бачу, всі у нас сьогодні веселі й доброзичливі, ніхто не плаче, не вередує, ні з ким не сперечається. Молодці! Але, нажаль, так буває не завжди. Часом діти починають вередувати. А знаєте чому? Кажуть, що то навідується чаклунка на ім'я Вередливість і наводить свої чари на всіх, на кого може. Діти відразу стають нестерпними, їм це і самим дуже не подобається, але вони нічого не можуть вдіяти – це ж чари! А вам доводилося колись зустрічатися з чаклункою Вередливістю? (Відповіді дітей).

Чаклунка. Я – невидима чаклунка. Звуть мене Вередливість. Я прийшла до вас у групу, щоб зачарувати всіх дітей.

От яка несправедливість:

Мене кличуть вередливість.

А яка ж я Вереда?

Просто все-усе не так.

Та я знаю, що робити,

Можу й вас цього навчити.

Губки бантиком складу,

Брівки кутиком зведу,

Ще й ногами затупочу –

Й домагаюсь чого хочу.

Коли всіх вкладають спати,

Починаю я кричати.

А коли їдять всі кашу,

Я лише її розмажу

По тарілці ложкою –

От, яка хороша я.

А давайте й ви, малята,

Почнете вередувати:

Всіх штовхати, всім грубити –

Буду з вами я дружити.

Вихователь. Ось яка незвана гостя до нас завітала. Що ж нам тепер робити? Як впізнати дітей, які вже зазнали її чар? (Діти розмірковують разом з вихователем). Таке вередування забирає сили в дитини, виснажує її. І тому друзі Вередливості майже не граються, не вміють радіти, часто бувають смутні.

2 частина

Емоційно-ціннісний розвиток

Вихователь. Уявіть себе на місці дівчинки Настусі. Візьміть люстерка і спробуйте показати вираз її обличчя на початку оповідання. Чи подобається вам зараз ваше обличчя? Чому? (Тому що похмуре, перекривлене, заплакане).

Вихователь роздає картинки із зображеннями дітей у різних емоційних станах, пропонує вибрати малюнок, який відповідає стану дівчинки, а потім ще раз подивитися на себе в люстерко і показати настрій Настусі в кінці історії, дібрати відповідне зображення.

Вихователь. Діти, правда, приємніше дивитися на веселе обличчя ніж на заплакане? Чи вмiєте ви швидко змінювати настрій? От тільки но був зовсім поганий, а тепер усе добре. Давайте пограємось в гру “Зміни настрої”.

Гра “Зміни настрої”

Вихователь пропонує дітям відтворити мімікою, звуками, позами, жестами різні стани людини: сердитий, схвильований, здивований, радісний, дуже веселий.

Вихователь. Вередливими можуть бути не тільки діти а й тваринки. Про одне вередливе ведмежатко нам розкажуть артисти нашої групи.

Художньо-естетичний розвиток

Інсценізація “Вередливе ведмежатко”

Вихователь. Отже, давайте згадаємо, що сказала вередливому ведмежаті мама? Давайте разом повторимо: “Синку, від сліз у кошику грибів не побільшає!” А що сказав тато? (Діти повторюють разом, а потім по черзі – дівчатка слова мами, а хлопчики слова тата).

Як же допомогти ведмежаті заспокоїтись? (Діти міркують, вихователь якщо треба, допомагає).

Емоційно-ціннісний розвиток

Вихователь. У нас в групі є чарівний “сухий стільчик”, на якому висихають будь-які сльози. Стало комусь сумно, може, й поплакати захотілося – присядь на стільчик і відразу побачиш – плакати зовсім не хочеться. Давайте запросимо ведмедика на чарівний стільчик. Бачите, як він веселішає? Чи сподобався вам цей вереда? Кому буває погано від вередливих

дітей? Від вередування дітей у дорослих і в самих вередунів починає боліти голова, псується настрій.

Соціально-моральний розвиток.

Гра “Так чи ні?”

Вихователь. Вередливі діти можуть казати образливі слова одне одному, батькам, рідним. Чи приємно їх слухати дізнаємося з досліду. Уявімо, що наше спілкування з людьми – це вода, а образливі слова це сіль. Спробуйте покласти у склянку з водою ложку солі, ретельно розмішайте, скуштуйте. Ну як смачно? Так само і чути образливі слова – неприємно. А чи можна сказане слово повернути назад? Спробуйте ложечкою дістати сіль із склянки. Ну що ж виходить? У народі кажуть “Слово – не горобець, вилетить - не спіймаєш”. А тепер покладіть у другу склянку цукор і уявіть собі, що ви кажете людині гарні слова. Яка стала вода на смак? Чи приємно її пити? То який можна зробити висновок? “Ласкаве слово краще за цукор і мед”.

3 частина

Вихователь. Молодці, малята! Ви багато сьогодні зрозуміли і не піддалися чарам Вередливості. І давайте разом складемо рецепт від Вередливості.

- Не тупати ногами, не кричати, а спокійно розповісти про те, що тобі не подобається.

- Чути інших а не лише себе.

- Перш ніж щось вимагати від дорослих треба подумати чи це бажання здійснене.

- Захотілося повередувати – зроби фізкультурні вправи. Тоді й перехочется.

Чаклунка. Мені більше нічого робити в вашій групі. Усі діти чемні й виховані. І мої чари не діють. Прощайте.

Вихователь. Молодці, діти, прогнали чаклунку Вередливість. І на далі не впускайте її у своє життя. А як закортить повередувати, згадайте про чарівні ліки та усміхніться.

Батьківські збори «Діти і емоції»

В останні роки в системі дошкільної освіти простежується пріоритетна увага до інтелектуального розвитку дитини, тим часом як розвитку емоційної сфери часто надається меншого значення. Але ж, як справедливо зазначили Л.С. Виготський і О.В. Запорожець, тільки узгоджене функціонування цих двох систем – емоційної сфери та інтелекту в тісній єдності може забезпечити успішність будь яких форм діяльності.

Розумовий розвиток дитини тісно пов'язаний зі світом її відчуттів та переживань. Малюки часто перебувають у “полоні емоцій”, оскільки ще не можуть керувати своїми почуттями, що й зумовлює імпульсивну поведінку, ускладнення у спілкуванні з однолітками й дорослими.

Щоб навчити дитину дивитися на ситуацію з позиції свого співрозмовника важливо подолати її егоцентризм. Тож, навчаючи нашого вихованця “погляду з боку”, ми тим самим допомагаємо йому по-іншому дивитися на себе, інакше оцінювати власні думки, почуття, поведінку і, таким чином, більш повно й адекватно виражати себе через спілкування.

На жаль, ні для кого не секрет, що кращі друзі сучасної дитини – телевизор або комп'ютер, а улюблені заняття – перегляд мультиків або комп'ютерні ігри. Діти стали менше спілкуватися не тільки з дорослими, а й однолітками. І це серйозна проблема: адже живе спілкування збагачує життя дітей, забарвлює яскравими барвами сферу їхніх почуттів. Сучасні діти стали менш чуйними до інших, не завжди здатні усвідомлювати й контролювати свої емоції. Тому вважаю актуальним та важливим розвиток емоційної сфери наших вихованців.

Часто малюки змушені притлумлювати вираження своїх емоцій під впливом заборон дорослих. Це й заборона голосно сміятися, коли, на їхню думку це недоречно, заборона на сльози (особливо для хлопчиків), заборона виражати страх, переляк тощо. І таких заборон, порушення яких призводить до покарання дітей, дуже багато. Звичайно, контроль з боку дорослих у

вихованні дітей – необхідна річ, але він не повинен диктуватися тільки інтересами та позицією дорослих.

Дбаючи про розвиток та корекцію емоційної сфери вихованців, ми поставили за мету розвивати у дітей такі вміння:

- орієнтуватися в різних емоційних станах дорослих та однолітків, адекватно на них реагувати;
- виробляти елементарні припущення з приводу вірогідних причин тієї або іншої поведінки близьких дорослих;
- діяти вибірково, відповідно до власних бажань, приймати елементарні самостійні рішення;
- розпоряджатися собою, конструктивно заповнювати вільний час, змістовно його проводити і відчувати від цього задоволення;
- збагачувати внутрішній світ дитини позитивними емоціями, насичувати її життя приємними враженнями, корегувати форму прояву дитиною негативних емоцій;
- створювати позитивний психологічний клімат, забезпечувати емоційне благополуччя дошкільника: розширювати й поглиблювати уявлення дитини про людські переживання, про етичні, пізнавальні, естетичні почуття;
- збагачувати досвід самостійних виборів, надання переваг, прийняття елементарних рішень, простих форм відповідальності за них перед іншими;
- виробляти здатність використовувати прийнятні для людей, що навколо, способи емоційного реагування на різні життєві події, створювати умови для прояву дитиною емоційної чутливості до стану рідних та близьких, навчати емоційної регуляції поведінки та діяльності;
- сприяти засвоєнню дітьми емоційних станів, що виникають при взаємодії з різними людьми;
- учити адекватно реагувати на успіх і неуспіх діяльності, розвивати оптимістичне ставлення до труднощів;

- виховувати позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи, людей, створених руками людей предметів, творів мистецтва, до самого себе;
- розвивати рефлексію, запобігати емоційній “глухоті”, виховувати сприйнятливість як важливу рису особистості і використовувати музику, образотворче, театральне мистецтво для виведення назовні негативних переживань дітей, звільнення від них.

Консультація для батьків «Як дорослі можуть сприяти емоційному розвитку дітей»

Емоційному розвитку сприяє така поведінка дорослих, яка робить їх джерелом комфорту і підтримки.

Тепло

Під словом «тепло» розуміємо інтерес до дітей, доброзичливість і реакцію на їхні потреби. Діти відчувають, що їх люблять, цінують, приймають. Тепло може виражатися в тому, що дорослі:

- Завжди поруч;
- Торкаються ніжно дитини;
- Встановлюють і підтримують з нею зоровий контакт;
- Використовують можливість, щоб поговорити з дитиною;
- Розмовляючи з дитиною, нахиляються до неї так, щоб та їх бачила.

Чуйність

Коли реакція дорослих доброзичлива і передбачувана, діти очікують безпеки і затишку, світ безпечний для них. Постійна реакція вихователя на дитину і стосунки, які виникають між ними, є найважливішим чинником, який визначає ступінь подальшого успіху дітей. Ефект підсилюється, коли вихователь закріплений за певною групою дітей, взаємодіє з ними весь час. Ці взаємостосунки, засновані на щоденному контакті дитини і дорослого, роблять світ захищеним і передбачуваним. Вихователь може реагувати так:

- щойно малюк починає плакати, бере його на руки, з'ясовує причину сліз й усуває її;
- обговорює з батьками й іншими членами сім'ї, як поводитися з дитиною у певних ситуаціях;
- Виробляє певні моделі поведінки, які відповідають особливостям дитини (наприклад: коли Тетянка лягає спати, то любить, щоб її погойдали, а Юрко – щоб його погладжували по спинці);

- Пестить дитину, коли є можливість.

Повага

Повага до дітей означає віру в їхні здібності та потенціал розвитку. Щоб проявити повагу:

- Дізнайтеся про особливості, інтереси, потреби, схильності дитини;
- Робіть так, щоб діти самі шукали власні рішення;
- Просіть дітей поділитися своїми ідеями.

Емпатія

Здатність розуміти і приймати емоційний стан, недоліки думку іншого і є емпатією. Навчатися емпатії – означає мати досвід такого самого ставлення до себе.

Дорослі можуть виявляти емпатію до дітей різними способами:

- пристосовуючись до настрою дитини;
- виражаючи почуття дітей мімікою, голосом, жестами;
- повторюючи за дітьми звуки;
- називаючи емоції дітей просто і без оцінки: «Ти відчуваєшся щасливим»; «Ти засмучений»;
- хвалячи дітей, коли вони виявляють зародки емпатії стосовно інших : «Як ти добре мене обійняв», «Ти пожалів Марійку»;
- у відповідь на жести дитини промовляють : «Ти хочеш персика»;
- повторюють і розвивають сказане дитиною (наприклад, дитина каже: «Черевик». Дорослий: «Ти хочеш знайти свій улюблений червоний черевик»).

Щирість

Щирість означає, що дорослі повинні бути правдиві, розумні і мають хвалити дітей.

Щирість виражається так:

- чесно зізнайтеся, коли щось не так. Уникайте вселяти в дітей помилкові надії;

- будьте поруч, коли діти чимось самостійно займаються, щоб підтримати і підбадьорити їх;
- подякуйте дітям за допомогу чи спробу щось зробити;
- пояснюйте дитині, чому ви просите її зробити щось, чого їй спочатку не хочеться.

Консультація для батьків «Емоції»

Почуття дитини дуже тендітні, недбале ставлення до них може зіпсувати їй все подальше життя. Батьки часто забувають, що діти до певного віку не вміють керувати своїми емоціями. Це такий же поступовий процес, як навчання читання, письма. Тому забороняти трирічній дитині природно виражати свої почуття просто марно. Вона ще не навчилася спокійно сидіти і тихо розмовляти.

«Агресивні» або «плаксиві» діти, як їх називають дорослі, неагресивні за своєю суттю, просто у них ще немає адекватного механізму переживання невдачі. Забороняючи тупати ногами, кричати і ламати іграшки, батьки заважають дитині видавати назовні негативні емоції. Це сприяє розвитку почуття невдахи, тілесної скутості, емоційної неадекватності. Але й не звертати уваги на це не можна: дитина повинна знати, що поруч є батьки, які її підтримають і все їй пояснять. Так само ненормально, якщо гнів стає єдиною емоцією, яка може привернути увагу батьків до дитини, і вона експлуатує це.

Потрібно пам'ятати, що у дітей бувають вікові кризи (2-3 роки, 6-7 років), під час яких вимагати від дитини слухняності та «ламати» її не тільки марно, але й небезпечно. Перша криза - це період усвідомлення дитиною своєї відокремленості від основного світу. Вона все заперечує, з усім сперечається, показуючи цим свою інакшість, - загалом, уперта і незручна. Але зламати її в цьому віці - означає зламати перший механізм сили.

А особливо незручні як раз здібні діти. Вони не беруть нічого з того, що їм нав'язують дорослі, без самостійного розмірковування. Те, що вони випереджають багатьох своїх ровесників у розвитку, тримає їх у стані постійного легкого стресу, тому вони можуть бути емоційно нестійкі. Коректне ставлення до дитячих емоцій - це щеплення від багатьох проблем, з якими вони зіткнуться в житті.